

Krausz Tamás

HOGYAN ÍRNÁ ÁT UNGVÁRY KRISZTIÁN A NAGY HONVÉDŐ HÁBORÚ TÖRTÉNETÉT?

Mottó:

„Nagy érdeklődéssel figyeltem a vitát a magyar hadsereg megszállóként való viselkedéséről a háború alatt a Szovjetunió területén, 82 éves öregasszony vagyok, távol áll tőlem, hogy véleményt nyilvánítsak, arra ott vannak Önök, történészek, akiktől elvárnám, hogy mindenkor, minden korról az igazat írják. Én most a saját gyermekkori tapasztalatomat írnám le. A háború kitörésekor tíz éves kislány voltam. Édesapám hivatásos katona volt, nem tiszt, csak tiszthelyettes. Amikor visszakerült Észak-Erdély, Nagybányára helyezték édesapámat, oda is költöztünk Debrecenből. A háború kitörése ott ért bennünket és édesapámat az I. Hegyi Huszárszázzal az elsők között vezényelték a frontra. Pár hónapi frontszolgálat után hazatért, később újra hadba küldték, ahonnan már nem tért vissza. De az már egy másik történet. Én az első háborús részvételének emlékeiről akarok írni. Édesapám elbeszélése alapján először a művelt, kulturált magyar és német hadsereg viselkedéséről. Apám elmondása szerint terhes nőket erőszakoltak meg, csecsemőket vagdostak falhoz, idős asszonyokat gyilkoltak meg. Én mint gyerek jóformán fel sem tudtam fogni, mi még akkor nem edződünk TV-én, hogy megismerjük az ilyen szörnyűségeket. A fenti dolgokat csak hallottam, de voltak dolgok, amik bizonyították is, hogy milyen tatár horda volt a bevonuló hadsereg. Fosztogattak, ahol és amit tudtak. Apám, /pedig csak altiszt volt/ zongorát, csodálatos álló faliórát, gramfont rengeteg lemezzel, ezüst szamovárt, függönyöket, festményeket, órát, még sorolhatnám, hogy milyen értékeket zsákmányolt, gondolom nem csak ő. Szégyen és ne csodálkozzunk, hogy ezt 44-ben visszakaptuk. Lehet, hogy most ez úgy tűnik, hogy apám emlékét gyalázom, de az igazságot nem szabad elkendőzni, bárki is követi el. Egyébként mint általában nem volt Isten áldása a szerzett javakon, apám 1944 szeptemberében a visszavonulás alatt Gyergyószentmiklóson meghalt, mi a család 1944. okt.15-én mindent hátrahagyva, csak ami rajtunk volt abban elmenekülve az oroszok elől, mások segítségével elmenekültünk Nagybányáról. Szomorú történet és biztosan van még ilyen ezer száma...”

Sárosiné Albert Ilona (Rádió: Paprikáskrumpli, 2013. április 10.)

Ungváry módszere és ideológiai konstrukciója

Ismert, hogy Sztálin „A Szovjetunió élenjáró kolhozparasztjainak első országos kongresszusán” 1933. február 19-én elmondott beszédében körvonalazta elméletét a társadalmi formaváltozásokról: „A rabszolgák forradalma felszámolta a rabszolgatartókat és megszüntette a dolgozók kizsákmányolásának rabszolgasági formáját. De helyükbe a jobbágytartókat és a dolgozók kizsákmányolásának hűbéri formáját állította. [...] A jobbágyparasztok forradalma felszámolta a jobbágytartókat és megszüntette a kizsákmányolás hűbéri formáját. De helyükbe a tőkéseket és nagybirtokosokat állította, a dolgozók kizsákmá-

nyolásának kapitalista és földesúri formáját.”¹ E vulgármarxista történelem-magyarázat módszertani értelemben vett örököse az ún. totalitarizmuselmélet. E mainstream gondolkör ma olyan kulcs, amely mindent nyit. Központi tézise még a sztálini gondolatvezetésnél is egyszerűbb állításra fut ki – beszűkítve a tudományos gondolkodást, lezárva az elméleti elemzés határait: mind a náci Németország, mind a Szovjetunió egypártrendszer és diktatúra, tehát azonosak, Hitler azonos Sztálinnal, a náci fasizmus azonos a kommunizmussal. Sajnos Ungváry Krisztián vizsgálódásainak, gondolkodásának egész horizontját ez a megvesztegetően egyszerű tétel határozza meg. Ennek megfelelően terjedelmes, indulatoktól sem mentes recenziójának egész érvelése leegyszerűsítő, eklektikus és következetlen; önellentmondások, önkényesség, taktikázgatás, bizonyítatlan vagy téves állítások, csúsztatások egész sora jellemzi írását.

Természetesen nem magyar jelenség a historiográfiában, hogy revideálják a náci Németország, a nácizmus háború teljesítményét és a nagy honvédő háború történetét. Ám a „felülvizsgálat” kezdetét, a mai revizionista történet-szemlélet kiindulópontjait még a rendszerváltást megelőző időkben kell keresni. A mérgezett szellemi forrás eredete, egyik főárama a történetírásban az 1980-as években jelentkező európai új jobboldalhoz, mindenekelőtt Ernst Nolte fordulatához köthető, amely az ún. német történelemszövetség során vált szélesebb körökben is ismertté. A német történész a maga fordulatát azzal a nem titkolt céllal tette meg, hogy a nácizmus történelmi teljesítményéről a hagyományos, antifasizista alapon létrejött történetírói és politikai pozíciót egy „antimodernista”, múltba forduló, egy sajátos „keresztény konzervativizmus” szellemében revideálja és a „baloldal kirekesztő magatartásával” szemben a „németiség védelmében” lépjen fel. Nolte fordulatáról² Szabó Miklós, a 2000-ben elhunyt kitűnő történész az elhíresült Nolte-Furet levélváltás³ kapcsán összefoglalóan és igen találóan így vélekedett: „Nolte Heidegger-követő. Ez az eszmei ihletés viszi a szalon-neonácizmus táborába.”⁴ A hidegháborús logikához visszatérve már Nolte is a *totalitarianizmus* gondolatvilágában vizsgálódott és a szocializmus történetét mintegy átcsúsztatta a nácizmus történetébe: a náci fasizmust a bolsevizmussal kötötte össze „oksági alapon”,⁵ mintha az előbbi az utóbbira adott válasz lett volna. Nolte e gondolatsor részeként racionalizálta a hitlerista antiszemitizmus történelmi útját, mintha annak valóságos mozgatójaként a „zsidó messianizmust” kellene tekinteni.⁶ Furet válaszlevelében határozottan elutasította Nolte furmányos „holokauszt-koncepcióját”, amely egy meghatározott „raci-

¹ Beszéd az élenjáró kolhozparasztok I. kongresszusán. I. V. Sztálin Művei. 13. kötet, Szikra 1951. 254–255. o.

² *Ernst Nolte: Der Faschismus in seiner Epoche* című kitűnő munkájában (München, 1963.). elsőik között ábrázolta és elemezte a náci megsemmisítő háború jellegzetességeit és okait, késői fordulatának mozgatóiról nem feladatunk itt elmélkedni.

³ E. Nolte és F. Furet levélváltását lásd: *Világosság*, 2000. 3. sz. 10–26.

⁴ *Szabó Miklós: A „helyzethiány” ellenforradalma*. *Világosság*, 2000. 4. sz. 55.

⁵ Ezt még F. Furet is határozottan elutasítja, aki pedig nagy empátiával viszonyult Noltehoz annak úgymond „baloldali kirekesztése” miatt: Furet válaszában igen egyértelműen fogalmazott: „... azzal, hogy nemcsak kronológiai, de okozati jelentést ad a bolsevizmus időbeli elsőbbségének, Ön annak a vádnak teszi ki magát, mintha tisztára akarná mosni a nácizmust.” *Világosság*, 2000. 3. sz. 16.

⁶ Vö.: Nolte levele Furetnak, Berlin 1996. február 20. *Világosság*, 2000. 3. sz. 11–13.

onális” dimenzióban visszacsempészi a tudományba a „zsidó világösszeesküvés” hitlerista toposzát.⁷

Sokan bírálták már a „pronáci Nolte” vonzódását a fasizmus és kommunizmus azonosításának tételéhez, amely alapján a nácizmust beemelte a történelmi fejlődés „normalitásának” keretei közé. Mégis ez a felfogás — messze túllépve a tudományos vita határait — az utóbbi negyedszázadban Kelet-Európában többfelé is a nemzetállami-, hatalmi-politikai legitimitáció részévé vált. Magyarországon a dolgok odáig fajultak, hogy ma már hivatalosan heroizálják a népirtásban vétkes horthysta hadsereget. Végső soron a történetírásban is kirajzolódó revízió arról szól, hogy a Szovjetunió és a náci Németország közötti háborúért a felelősség egy jelentős részét áttolják a Szovjetunióra, a náci támadás fő áldozatára.⁸ Ehhez szövegi ideológiai kötőanyagként az ún. totalitarizmuselmélet, melyet recenzensünk is oly előszeretettel alkalmaz.⁹ A náci Németország és a Szovjetunió azonosításának teorémája, egyszersmind egy ideológiai monstrum utat nyithat a képzelet legabstraháltabb szárnyalása előtt a leghihetetlenebb leegyszerűsítéseket téve lehetővé. Ungváry Krisztián mindezt még megfejeli — visszájára fordítva a sztálini meggyőződést — egy kiegészítéssel: a sztálinizmust azonossá teszi a Szovjetunióval magával, vagyis a Szovjetunió népei és a Vörös Hadsereg gyakorlatilag éppen olyan rossz ügyet védtek, mint a Wehrmacht és az SS.

Ungváry Krisztiánnak e kvázi-történelmi koncepcióhoz ismételtelen egy sajátos metodológiára, a **reflektor-módszerre** van szüksége. Már az 1980-as években egyes német történészek — éppen Noltéval szemben — megfogalmazták, hogy nem jó dolog, ha egy történész a „reflektor-módszert” alkalmazza. Vagyis úgy közelít a történelemhez, mintha az egy sötét barlang lenne, amelybe a napfény felszínről egy lámpással bevilágítanak, és egyes, számukra érdekes, nekik tetsző tárgyaknál megállnak, elidőznek, jól megvilágítják azokat, más tényeken, jelenségeken, tárgyakon túllépnek, mint érdekteleneken. Nem véletlenül marad Ungvárynál megmagyarázatlan még a legfontosabb kérdés is, hogy az eredendően magasabb technikai színvonalon álló Németországot miképpen tudta mégis legyőzni az a Szovjetunió, amely a sorsfordító sztálingrádi csatáig lényegében önerőből harcolt, komoly külföldi támogatás nélkül. Ungváry narratívájába nyilvánvalóan nem fér bele az a problémakör, amelyet legutóbb egy német történész által közreadott dokumentumkötet ragadott meg közvetlen összefüggésben a sztálingrádi harcokkal.¹⁰ A kötet fényt derít fontos pszichológiai tényezőkre, hogy megértsük: miért volt képes a Vörös Hadsereg legyőzni a nácikat és

⁷ Vö. Furet levelét Noltehoz. Világosság, 2000. 3. sz. 21–25.

⁸ Ungváry már korábbi írásaiban is tett ilyesfajta kísérleteket, melyekre már egy vitacikkben reagáltam: Jaj a győzőknek? In: *Krausz Tamás: Vitás kérdések a Szovjetunió és Kelet-Európa XX. századi történetében.* Ruzsisztikai Könyvek XXXIII. Budapest, Russica Pannonica, 2011. 100–121.

⁹ Vö. a probléma elmélettörténelmi és historiográfiai kifejtését: *Abbott Gleason: Totalitarianism: The Inner History of the Cold War.* Oxford University Press, New York, Oxford, 1995. *Bartha Eszter: Sztálinizmus és terror: régi és új irányzatok az angolszász historiográfiában.* (Stalinism and Terror: Old and New Perspectives in the Anglo-Saxon Historiography). In: Krausz Tamás (szerk.). *Gulag. A szovjet táborrendszer története.* Budapest: Pannonica, 2001, 62–83. *Bartha Eszter: Történetírás és ideológia: a totalitarizmusról folytatott vita.* Múltunk, 2013, 3. sz. Az analógia tárgyi kifejtését pedig ld.: *Ormos Mária – Krausz Tamás: Hitler – Sztálin.* Budapest, Pannonica, 2003.

¹⁰ *Jochen Hellbeck: Stalingrad-Protokolle: Sowjetische Augenzeugen berichten aus der Schlacht.* Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2012.

miért tartott ki a szovjet lakosság óriási többsége — a nácik borzalmas csapásai ellenére vagy éppen részben azért is — hosszú éveken keresztül a Szovjetunió, a haza vagy ahogyan Ungváry értelmezi a dolgokat, emlékeztetve a régi vulgár-marxista magyarázatokra, úgymond a sztálinista rendszer védelmében.¹¹ Összeomlik az a korábban főképpen Nyugaton hangoztatott érv is, hogy a sztálingrádi csata időszakában több mint 13 ezer vöröskatonát ítéltek el gyávaságért; a dokumentumok fényében kiderül, hogy összesen kevesebb, mint 300 ember ellen született ítélet, tehát az „erőszak mértéktelen alkalmazása a katonák ellen” érv is semmivé válik.¹² A német történész által publikált dokumentumok fényében kiderül az is, hogy az a kommunista, aki nem az első sorokban harcolt, ritkaság számba ment és a katonák szegénynek tekintették az ilyen eseteket. A kommunisták tekintélyét, integratív erejét illusztrálja, hogy — a diktatúra ellenére vagy talán éppen azért is? — 1942 augusztusa és októbere között a sztálingrádi fronton a párttagok száma 28 500-ról 53 500-ra emelkedett. A szovjetek morális felsőbbbsége a nácik, a Wehrmacht és az SS fölött éppen e tényekben ragadhatók meg igazán. A haza védelme „össznemzeti” meggyőződéssé vált – sokak számára függetlenül Sztálintól és a kommunista párttól.

A fasizmus–kommunizmus azonosításának „totalitáriánus” végkövetkeztetéséhez azonban szükségképpen hozzátartozik egy bakugrás, amelyet Ungváry is megtesz. A recenzens egyszerűen átlép a valóság egy szegmensén, mintegy „elhallgatja” azt, hogy a hitlerizmusnak nincsen különálló története a megsemmisítő koncentrációs táboroktól, a gyarmatosító népiirtástól, az erőszak és terror tobzódásától, más népek kíméletlen elnyomásától és kirablásától. Így természetesen reflektálatlanul marad, hogy a sztálinizmus mint a terror, a Gulag, a személyi diktatúra, a hatalmi önkény és a belőle fakadó megbocsáthatatlan bűnök — bármennyire is fontos és lényeges részei, alapvető rétege a szovjet történelemnek — de annak mégis csak egyik rétegét képezik. A nácizmusnak

¹¹ J. Hellbeck kötete évtizedeken át elhallgatott források tükrében mutatja meg mindezt. A régi szovjet „neobarokk” heroizálás helyén megjelent egy új deheroizálás, egy új elhallgatás: a kommunista párttal (és Sztálinnal) való széles társadalmi azonosulás vagy legalább is megbékülés. A győzelemben a kommunista párt alapvető szervező szerepének az elhallgatása. A mai mainstream orosz történetírás is megkerüli vagy óvatosan kezeli a párt és politikai intézményeinek (a hadsereg komisszárok, a kommunisták lelkesítő szerepét stb).

¹² A háború első periódusában az NKVD különleges részlegei a Működő (Gyejsztvujuscsoja) Vörös Hadseregben 80 583 embert tartóztattak le. Ezek az intézkedések nem bizonyultak elegendőnek a parancs nélküli visszavonulások megfékezésére. Ezért a Szovjetunió Védelmi Népbiztossága kiadta 1942. július 28-án a híres-hírhedt 227-es számú parancsot, amely elrendelte ún. „záróegységek” felállítását a megfutamodások megfékezése érdekében. 1942 augusztusában és szeptemberében ezek az egységek Sztálingrád körzetében 45 465 katonai alkalmazottat tartóztattak fel. Közülük mint „pánikkeltőt”, „gyávát” vagy „kártevőt” 664 embert lőttek agyon. Közel 42 ezer katona visszatért az eredeti egységéhez. A 62. hadseregben szeptember 13–15-én és 17–18-án összesen 27 dezertőrt lőttek agyon. „Kritikus helyzetekben a záróegységek maguk léptek harcba a németekkel. Eredeti feladatuk szerint, a záróegységek figyelmeztető tüzet nyithattak a szervezetlenül visszavonuló egységek katonáinak feje fölé vagy a pánikkeltőket és dezertőröket lelőhették a felsorakozott állomány előtt egyes esetekben. Azonban eddig egyetlen kutató sem talált a levéltárakban egyetlen dokumentumot sem, amely bizonyította volna, hogy a záróegységek tüzet nyitottak volna saját csapataikra.” Vö.: V. Sz. Hrisztoforov: *Sztálingrad*. Organi NKVD nakanune i v dni szrazsenija. Moszkva, Moszkovszkie ucsebniki, 2008. 89–92., *uő.*: *Organi goszbezopasznosztyi SZSZSZR v 1941–1945*. Moszkva, Izd. Glavnogo arhivnogo goroda Moszkvi. 2011. 152–168.

nincs a „kriminalitáson” kívül története. A Szovjetunióknak van. Nem véletlen, hogy a háború idején tíz- és tízmillióknak volt „veszíteni valója”, amennyiben a szovjethatalom több mint két évtizede alatt tízmilliók emelkedtek fel a példátlan társadalmi mobilitás feltételei között. Egy bizonyos szinten megvalósult az ingyenes oktatás (felszámolták a cárizmustól örökölt analfabétizmust) és egészségügy, csaknem minden faluban volt orvos és iskola (amelyeket a nácik és szövetségeseik csaknem mindenütt leromboltak, mint a szovjethatalom bástyáit!), létrejött egy új tömegkultúra, egy olyan önálló kulturális fejlődés, amelyet Babel és Solohov, Majakovszkij és Gorkij, Petrov-Vodkin és Kukrinyikszij, Liszickij és Liszickaja, Sosztakovics és Prokofjev, Vaszilij Grosszmann és Alekszej Tolsztoj, Szimonov és Ehrenburg neve fémjelezhet. Vagy ki ne ismerné az új szovjet filmművészet zseniális alkotóit Ejzenstejntől Dovzsenkón át Csuhrájjig... Ungváry tehát a maga ideológiai-módszertani szempontjainak megfelelően értelmezi át a II. világháborút, mindenekelőtt „Oroszország nagy háborújának” (A. Werth) történetét. A „két azonos diktatúra” ideológiai konstrukciója felszámolja az „abszolút gonoszt”, amelyet a nácizmus testesített meg. Ebben a recenzius által is képviselt narratívában igen kedvelt — Ungváry is szívesen is idézi — „a szovjet üllő és a náci kalapács közé került lakosság” tézise, amely a német náci agresszort a maga népi háborújával egyszerűen az agresszió áldozatával, a Szovjetunióval helyezi egy szintre.¹³ Mint Ungváry meg is fogalmazza: „a honvédő háború mítosz”. Már pedig, ha nem volt honvédő háború, akkor a náci Németország egész teljesítménye, aminek lényege maga a népi háború, egészen más megvilágításba állítható, még pronáci következtetések levonására is alkalmat nyújt, nem-hogy a magyar megszálló csapatok mentegetésére.¹⁴ Ez volna a cél?

¹³ Jelen sorok szerzője minden világos megkülönböztetés ellenére mindig is elutasította a sztálini hatalmi politika mindazon elvtelenségeit és gyakorlati tendenciáit, amelyek az 1939-es német-szovjet barátsági szerződésben öltöttek testet és amelyek dezorganizálták 1939 és 1941 között az antifasiszta harc egész európai fejlődését.

¹⁴ Hogy e tekintetben mennyire nem sztálinista apológiáról van, s ezt Ungváry pontosan tudja, világossá kell tenni: általános történelmi tapasztalat, hogy az igazságos harcot, népi háborút folytató hadseregekben, így a Vörös Hadsereg katonáiban is felszabadultak olyan ösztönök, a bosszú érzései, amelyek embertelen megnyilvánulások tömegeihez vezettek, s amelyeket nem igazolhat az a tény, hogy a Vörös Hadsereg igazságos harcot folytatott a náci Németország ellen. Ilyen tragédia, ilyen katasztrófa volt példának okáért a vöröskatonák sokaságának részvétele az 1945. április végi és május elejei győzelmes berlini csata idején vagy a Magyarországon elburjánzó nemi erőszakban, amely egyes adatok szerint nők tíz-és tízezreit érinthette. E szörnyűség története sokáig feldolgozatlan volt, hiszen egyik félnek sem állt érdekében a jelenség történetét felvetni, még kevésbé megírni. Egyesek attól féltek, hogy e kérdések vizsgálata beszenyezi a felszabadítók emlékét, a nagy honvédő háború igazságos jellegét, mások a nemzeti (kisebbségi) komplexus erősödésétől féltek Németországban, megint mások a Wehrmacht és általában a német fegyveres erők rémtetteinek relativizálódásától tartottak. Mint látjuk, nem ok nélkül. De az elhallgatás csak növeli a bajt, mert akumulálja a történelmi kataklizmák által okozott lelki sokkot a társadalom széles rétegeiben. Napjainkban e tények – sok más ún. kényes kérdéssel együtt – politikai megfontolások következtében a Vörös Hadsereg progresszív történelmi teljesítményének egészében való megkérdőjelezéséhez is anyagul szolgálnak. Történészek feladata, hogy a bűncselekményeket elkövető szovjet katonák elleni perek anyagait – a „titoktartást” (az iratok minősítésének feloldását) követően – az oroszországi levéltárakban feldolgozzák és értékeljék azokat a peranyagokat, amelyek a szovjet katonák által elkövetett bűncselekmények miatt indítottak a háború idején.

A népirtás

Ungváry Krisztián recenziójának zavarossága a népirtás kérdéskörében leginkább a következő gondolatában nyilatkozik meg: „A náci Németország megsemmisítő rablőháborút folytatott a keleti hadszíntéren és a náci tervek egyértelműen a Szovjetunió lakossága egy részének megsemmisítésére törekedtek. A népirtás szándéka ezért teljesen nyilvánvaló. Más kérdés, hogy a gyakorlatban a megszállási politika nem teljesen a tervek szerint működött. (-? *Mi lett volna, ha a népirtás a tervek szerint megy?* – KT) Krausz állítása szerint nem csak a német politika, hanem a magyar megszállók is népirtást követtek el a Szovjetunióban. Krausz népirtással kapcsolatos tézise meglehetősen furcsa annak fényében, hogy az állítólagos genocídium elkövetői zömmel maguk is az állítólag kiirtandó népcsoport tagjaiból kerültek ki.”¹⁵ Nézzük. Ungváry elismeri ugyan a népirtás tervét, de a „gyakorlatban” visszatáncol, mondván, hogy az „nem teljesen a tervek szerint működött”. Ungvárynál — így személytelenül — csupán a „tervek törekedtek” a népirtásra, a „szándék” volt meg erre, de a gyakorlatban valami más történt. A „működött” szó itt nyilvánvalóan valamiféle szenttelen viszonyt tükröz, mintha a politika magában állna, nem lennének hordozói, nem utal közvetlenül a „működtetőkre”: a Wehrmachtra, az SS-re stb. A következő mondatban pedig már csak „állítólagos genocídiumról” beszél, amelyet nem is annyira a nácik és bűntársaik követtek el, hanem inkább „a kiirtandó népcsoportnak” a nácik alkalmazásában lévő képviselői, tehát oroszok és más nemzetiségűek hajtottak végre... (így azt is mondhatná kis túlzással, hogy Auschwitzot a zsidók üzemeltették!). Mindez Ungvárynál persze csúsztatások csúsztatása, cinizmus felsőfokon. Ám a zúr csak növekszik azáltal, hogy Ungváry par excellence a magyar megszálló csapatok esetében a népirtást kategorikusan tagadja.

Mi történt hát valójában? A szlávok és a zsidók kiirtása között mind a tervekben, mind a technikai-stratégiai parancsokban, mind a gyakorlati kivitelezésben *összefüggés* állt fenn, ha nem lenne morbid, azt mondanám, hogy a terv és a praxis között harmónia jött létre. De a reflektor-módszer számára nincsenek összefüggések. Ungváry *hic et nunc* egész egyszerűen „elfeledkezett” az Ost-tervről, amely adatok szintjén határozta meg az elpusztítandó szlávok és zsidók számát egyazon oldalon. A valóságban a terveket nemhogy nem lehet szembeállítani a gyakorlattal, hanem a kezdeti nehézségek után a nácik messze túlszárnyalták az előzetes előírásokat.¹⁶ A reflektor-módszert alkalmazó Ungváry fantáziáját e tekintetben

¹⁵ Ungváry Krisztián: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947. Századok*, 2013. 6. sz. 1561–1580.

¹⁶ „A Generalplan Ost 1941-ben még azzal számolt, hogy a keleti területeken három évtized alatt 31 millió „nem kívánatos” szláv és zsidó fog eltűnni. A zsidó holokauszt és a szláv népirtás eredményeképpen 1944-re a nácik polgári áldozatainak száma meghaladta a 25 millió főt. Ha a fronton eddigre elesett, illetve a fogságban elpusztult vöröskatonák millióival is kalkulálunk, akkor világos, hogy a nácik három év alatt, tehát az eredeti ütemnél tízszer gyorsabban haladva túlteljesítették tervüket. Nem csoda, hogy 1943-ra a Generalplan Ost módosított verziója már 46–51 millió ember eltűnésével számolt. A nácik szlávokkal szembeni politikája a germán felsőbbrendűség eszméjéből indult ki: az ellátás és a terület a németeket illeti meg, és szlávok tömegeinek kell elpusztulni ahhoz, hogy az „árja faj” megkapja jussát. A kivitelezés tudatossága egyértelmű, Berlin hideg számításával,

már korábbi, a témába vágó könyvében is a következő tényesor határozta meg: néhány Wehrmacht tábornok különböző okokból, de — ismeri el — nem humanitárius megfontolásokból, ellenezte a népirtás egyes parancsainak, mindenkéltől a komisszár-parancs betű szerinti végrehajtását.¹⁷ Ám ha a tényeknél maradunk, ezek a tábornoki „tiltakozások” Ungváry állításával ellentétben a valóságban egyáltalán nem befolyásolták a népirtás végrehajtását, még csak nem is módosították azt érdemben.

Noha Ungváry Krisztián természetesen ismeri a hitleri ún. komisszár-parancsot, de említett könyvében, amikor a népirtás programját és gyakorlatát még nem állította szembe egymással (más szelek fújtak!), már akkor sem értette e dokumentum igazi jelentőségét. Ugyanis valójában a komisszár-parancs nemcsak a komisszárookra vonatkozott egyedül, ahogyan ő értelmezte-értelmezi. Amikor Ungváry — kizárólag náci dokumentumok alapján — viszonylag kis számú komisszár kivégzését rekonstruálta,¹⁸ „elfeledkezett” arról, hogy e parancs a zsidó hadifoglyok és elvben minden kommunista vöröskatonára is magában foglalta. Márpedig ha ezt nem hangsúlyozzuk, akkor aláássuk annak megértését, hogy a náci katonai vezetés egy előre eltervezett és konkrétan parancsokban is előre megformált tudatos népirtásra törekedett és a népirtást rendkívül radikális módon meg is valósította.

Aron Shneer izraeli történész egy igen érdekes tanulmányában a népirtás kérdéskörét elemezve a náci vezetőség parancsainak ugyancsak a *belső összefüggéseire* hívja fel a figyelmet,¹⁹ ami nélkül nem érthető meg a népirtó szándék tudatossága, tervszerűsége és gyakorlati megvalósítása közötti összhang. Maga a „komisszár-parancs”²⁰ — amelyet 1941. május 5-én dolgoztak ki Hitler intenciói alapján és június 6-án erősítették meg, majd küldték szét a hadseregek parancsnokainak — „a szovjet zsidó hadifoglyok megsemmisítésének jogi megalapozása volt”.²¹ Tehát a parancsban a népirtás egyik fő irányának megjelenését kell látnunk, amely a kommunista ideológiai befolyás — lehetséges „fizikai” képviselőinek — fizikai kiirtását tűzte ki célul a Vörös Hadseregben és végre isajtotta. Egyébként a háborút megelőzően kiadott náci parancsok, terrorintézkedésekre vonatkozó utasítások mind erősen átideologizált dokumentumok,

papíron tervezte meg milliók halálát. A népirtási koncepció azonban nem volt totális abban az értelemben, hogy nem az összes kelet-európai szláv meggyilkolását tűzte ki célul... Bár a háború kezdetén a nagy népességmozgatások az etnikai tisztogatás kategóriájába tartoznak, a németek szlávpolitikája egésze a genocídium fogalmával határozható meg.” Vági Zoltán–Kádár Gábor tanulmánya: Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karán működő Holokauszt és Társadalmi Konfliktusok Program (HTKP) http://htkp.org/index.php?option=com_content&task=view&id=32&Itemid=33; Lásd továbbá: Piker Henry–Haffner Sebastian: Plan «Ost»: kak pravilno podelit Rossiju. Algoritm, Moskva, 2011.

¹⁷ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 73–74.

¹⁸ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség...70–71.

¹⁹ Aron Shneer: Fogság c. munkájának első fejezete foglalkozik e kérdéskörrel. Shneer Aron: Plen. Szovetszkije vojennoplennie v Germanii 1941–1945. Moszkva–Jeruzsálim, 2005. [http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava1os_v\[2\].htm#_ftn18](http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava1os_v[2].htm#_ftn18) (Letöltés: 2013. május 21.)

²⁰ <http://www.ns-archiv.de/krieg/1941/kommissarbefehl.php>

²¹ Shneer Aron: Plen ... [http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava1os_v\[2\].htm#_ftn18](http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava1os_v[2].htm#_ftn18)

amelyek a Wehrmacht szigorú náci ellenőrzésére utalnak.²² A komisszár-parancs a kivégzések konkrét végrehajtását a Wehrmacht és az SS közös egyeztetésére bízta. A május 13-i Keitel-parancs, amely *büntetlenséget irányzott elő a szovjet civilek elleni katonai bűncselekmények esetében* (!), különösen kitérítette a Wehrmachtnak a holokausztban és általában a népirtásban játszott szerepét. Amikor a komisszár-parancs antikommunista és komisszárelenes cikkeit olvassuk, elkerülhetetlenül gondolnunk kell arra is, hogy a náci propagandában és számos parancsban, direktívában a „zsidó-kommunista”, „zsidó-komisszár” azonosítások oly erőteljesek voltak, hogy a katonák maguk is azonos fogalmakként kezelték a zsidókat és a kommunistákat, a zsidókat és a szovjet hatalom képviselőit. (Ez természetesen vonatkozik a magyar katonákra is különösen 1942 tavasza, a vezérkar ún. 10-es számú füzetének kiadása után.²³) Az antiszemita és oroszellenes népirtás tehát összefolyt az antikommunista tömeggyilkosságok rendszerével, nem voltak elválasztó határok. Mindezt a Biztonsági Szolgálat 1941. július 2-i — Heydrich által aláírt — direktívája „szintetizálta”. A parancsot a szovjet területeken állomásozó SS és a rendőrség parancsnokainak címezték. A direktíva 4. szakasza, amely a *Kivégzések* címet viselte, pontosan meghatározta a megsemmisítendő ellenséget. A kivégzendők felsorolása megmutatja a népirtás igazi arcát: „... a Komintern munkatársai és az összes hivatásos kommunista államférfi; felső- és középszintű munkatársak a pártban és az alsószintű aktív munkatársak a Központi Bizottságban, a területi és kerületi bizottságok népbiztosai. Zsidók – párttagok és állami szolgálatban állók, és más radikális elemek (diverzánok, szabotőrök, propagandisták, orvlövészek, gyilkosok, uszítók stb.)”.²⁴ Így lesz a népirtás gyakorlata teljessé és általánossá, amelyet Ungváry valamely ok miatt nézeteimre utalva „állítólagos genocídiumnak” nevez.

Az izraeli történész említett tanulmányában egy hihetetlennek tetsző dokumentummal érzékeltette a komisszár-parancs valódi „sugallatát” (és a többi említett paranccsal való összefüggését), ideológiai jelentőségét. A komisszár-parancs a maga „eredetiségével” — jelezve a parancs mélyen rasszista üzenetét — később meghihette professzor Hirtet, SS Sturmbahnführert, aki 1942. február 9-én e parancs alapján egyenesen Himmler SS Reichsführerhez fordult egy még ma is döbbenetet keltő javaslattal: „...A zsidó-bolsevista komisszárok koponyáinak a strasbourgi Birodalmi Egyetemre való tudományos célú szállítmányozását illetően: az összes faj és nép koponyáinak széles kollekciójával rendelke-

²² A hírhedt május 13-i, 4. számú rendelkezés a civilek elleni katonai bűncselekmények büntetőségéről, amelyet Keitel írt alá, oly mértékig átideologizált volt, hogy a parancs igazolásaként Keitel egy kifejezetten ideológiai pontot is benne hagyott, miszerint figyelembe kell venni: Németország 1918 vereségét követően „a német nép szenvedései és a nemzeti-szocializmus elleni harc, amely megszámlálhatatlan véres áldozatot követelt – a bolsevik hatás következményei voltak”. Presztupnie celi – presztupnie szredsztva. Dokumenti ob okkupacioonoj politike fasisztszkoy Germanii na territorii SZSZSZR. (1941–1944.). 2-oje izd. izdanie. Politizdat, Moszkva, 1968. 32.

²³ A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. Partizánharcok. 10. számú füzet. Honvéd Vezérkar főnöke 4. osztály. Attila-nyomda, Bp., 1942.

²⁴ Sztatyisztyicseszkie dannie // Unyicstozsenie jevrejev SZSZSZR v godi nyemeckoj okkupacii (1941–1944). Szbornyik dokumentov i matyerialov. /Ichak Arad – Jeruzsalim, Jad Vasem, 1991. 40.

zünk. Csak a zsidók koponyáiból áll kevés rendelkezésünkre. A háború Keleten lehetőséget nyújt számunkra, hogy ezt a hiányt felszámoljuk. Ami a zsidó-bolsevista komisszárokat illeti, azok a hanyatló emberiség határtalanul visszataszító vonásaival bírnak, így lehetőségünk lesz arra, hogy koponyáikkal rendelkezvén konkrét tudományos dokumentumot kapjunk.”²⁵ Még ha a Wehrmacht tábornoki karának egy része gátolta is a komisszár-parancs végrehajtását, nem ez volt az általános hozzáállás, hanem éppen az ellenkezője. A valóságban az alsó egységeknél következetesen végrehajtották a népiirtó parancsokat, ami természetesen a német Véderő-Főparancsnokság (OKW) és a Szárazföldi Erők Főparancsnokságának utasításai nélkül nem történhetett volna meg. Az egész rasszista népiirtás vezényletéséből és megvalósításából a Wehrmacht főparancsnokságát és tábornokait „kimosni” nem lehet. E problematikát, e szerecsenmosdatást — Ungváry Krisztiántól eltérően — az objektíven elemző német történészek munkái rég óta megvilágítják. Elegendő itt és most a heidelbergi egyetem neves történészprofesszora, Christian Streit alapművére utalni.²⁶ A német kolléga adatait Ungváry is előszeretettel használja, idézi, ám a számsorokat a szövegkörnyezetükből kiragadja, Streit kiváló következtetéseit és tudományosan megalapozott koncepcióját elhallgatja szélsőséges elgondolások kedvéért, amelyek konkrét kritikájára a maga helyén még visszatérek.

Világos, hogy a magyar megszálló csapatok tevékenységének német irányítása (beleértve természetesen mindenekelőtt a Wehrmachtot és az SS-t!) eleve meghatározta e csapatok működésének alapvető irányát. Mint Ungváry Krisztián maga is helyesen hangsúlyozta ezt tíz évvel korábbi könyvében: „A Wehrmacht és a Magyar Királyi honvédség vezetése azonban nemcsak tudott a tömegkivégzésekről, hanem koordinálniuk is kellett azok lebonyolítását. A katonai közigazgatás kezdettől fogva részt vett a zsidóüldözés megszervezésében, elsősorban azzal, hogy bevezette a zsidók számára a megkülönböztető jelzést és megszervezte a gettókat valamint a kényszermunkát. Ebben a magyar csapatok, a magyar megszálló hatóságok is részt vettek.”²⁷ „Elsősorban”, de tegyük hozzá mindjárt, mint korábban aláhúztam már, „másodsorban” aktívan részt vettek a holokauszt folyamatának végső fázisában, a zsidók tömeges legyilkolásában is.

Ungváry maga is hivatkozott ezekre a fejleményekre és az „állítólagos népiirtás” tényeire a magyar honvédség történetével foglalkozó, többször említett könyvében. Egy helyütt így fogalmazott: „A keleti fronton származás vagy partizántevékenység és annak gyanúja miatt milliós nagyságrendben végeztek ki civileket.”²⁸ Noha Ungváry ott csak 1,3 millió zsidó legyilkolásáról tud, a va-

²⁵ Sner Aron: Plen. id. m.

²⁶ Christian Streit: Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetische Kriegsgefangenen 1941–1945. Bonn 1997. A Németországban először 1978-ban megjelent munka 1997. évi kiadása orosz nyelven teljes terjedelemben 2009-ben látott napvilágot: Kristian Strait. „Oni he tovarisi” Vermacht i sovetskie boennoplennie v 1941–1945 gg. Per. s nem I Diakonova, predisz i red. I Hactenko M. Ano Russkoe istoriceskoe obsesztvo NP ID «Russkaja panorama», 2009. – 480. (Seria «Ves mip»).

²⁷ Ungváry K.: A magyar honvédség... 110.

²⁸ Ungváry K.: A magyar honvédség... 106.

lóságban mintegy kétszer ennyi zsidó nemzetiségű szovjet állampolgárt mészároltak le a nácik és szövetségeseik.²⁹ De hát a zsidók szerepének tárgyyszerű megvilágítása nem illeszkedik Ungvárynak a két harcoló fél azonosításáról alkotott konstrukciójába. Míg a Wehrmacht és az SS legyilkolta a zsidókat, a Vörös Hadseregben tíz- és tízezerrel harcoltak, méghozzá halált megvető bátorsággal – állítsák őket a front bármely pontjára. A szovjet hadifoglyok között sok tízezer szovjet zsidó nemzetiségű hadifogoly volt, akiknek óriási többségét legyilkolták. (Gyakorlatilag csak azok maradtak életben, akikről nem derült ki a nemzetiségük.) A zsidó vöröskatonák pontosan tudták, mi vár rájuk a fogságban, hiszen a háború első napjától éppen elégszer hallhatták a német propaganda tébolyult szavait „a zsidó-kommunista uralom fenntartóinak kiirtásáról, likvidálásáról” és nem is szólva a tetteikről. Erről természetesen tudomásuk volt a Vörös Hadsereg katonáinak és parancsnokainak is, akik már a háború elejétől nagyobb bizalommal kezdtek lenni a zsidó katonák iránt, ami a harcban elmélyült irántuk.³⁰ Ungváry nem tulajdonít annak sem jelentőséget, hogy a zsidó vöröskatonák döntő többsége — nem véletlenül — az antifasiszta harc oltárán áldozta fel életét, amely „küldetés”, mint tudjuk, magában foglalta Európa egészének felszabadítását is. E katonák — ugyancsak a mi recenzensünk elkövetéseivel ellentétben — minden szenvedésük dacára különbséget tudtak tenni a sztálini és a hitleri diktatúra között... Evidensnek tűnő dolgok ezek, ám a revizionista történetírás képtelen az ilyesfajta „finom” különbségeket megérteni és értelmezni.

Ungváry Krisztián ugyancsak a reflektor-módszer segítségével a népirtás „képéből” úgyszólván kiretusálja a magyar megszálló csapatokat, de e módszernek megfelelően nem retusálja ki a románokat, letteket és ukránokat, csak éppen a magyarokat. Ezekben az érvelésekben a népirtás egész problematikája kikerül a náci Németország és szövetségesei által folytatott háború összefüggés-rendszeréből, nem kapcsolódik össze a háború jellegével és céljaival, mint legfelső sikkal, hanem „trükkösen”, pusztán a „partizánháború” részeként értékelődik, mintha az valami légiűres térben zajlott volna. Pedig Ungváry még valamikor tudta, hogy a magyarok nem vívtak a németektől független háborút: „... a magyar megszálló erők a németekkel azonos körülményeknek voltak kitéve, a lakosság és a hadifoglyok dolgában azonos parancsoknak, illetve kényszereknek engedelmességek... ”³¹ Most melyik Ungvárynak higgyünk? Mert a kötetünkkel polemizáló mai Ungváry így vélekedik: „Azokon a területeken, ahol harci cselekmények egyáltalán nem folytak, a magyar megszállók tömeggyilkosságokat nem követtek el, leszámítva a holokausztban történt — többnyire passzív — részvételüket.”³² Ahány szó, megint annyi hamisság. Eddigi ismereteink alapján a Szovjetunió 19 területén (ez a közigazgatási egység a magyar megyéhez hasonló, csak sokkal nagyobb területet foglal magában) történtek magyarok által elkövetett tömeggyilkosságok, sok száz, talán ezernél is több te-

²⁹ Vö. Sztatyisztyicseszkie dannie// Unyicstozsenie jevrejev SZSZSZR... 1991.

³⁰ Vö. Sner Aron: Plen. id. m.

³¹ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség... 44., 46.

³² Ungváry K.: A magyar megszálló csapatok... id. c. Századok, 2013. 6. sz.....

lepülésen, faluban és városban, befagyott folyókon és szakadékokban, közel a fronthoz és távol a frontvonalától. S azzal mentegetni a népiertást — egyébként teljességgel tévesen —, hogy a holokausztban csak „passzív részvétel” történt, mintha az egyébként nem lenne népiertásban való részvétel (őrület!), ez a maszatolás a gondolkodást a teljes abszurdum irányába vezeti. A kötetünkben publikált (és számtalan nem publikált) levéltári dokumentumok sora, beleértve a magyar vezérkari főnökség 10-es számú füzetét, kifejezetten a szovjet zsidó nemzetiségű állampolgárok tömeges legyilkolásáról, németeknek való kiszolgáltatásáról és a gyilkosságokkal együtt járó ór- és egyéb feladatok ellátásáról tanúskodnak. Ungváry figyelmét elkerülte, hogy a kötetünk mellékletében publikált néhány ÁBTL-dokumentumban magyar katonák maguk beszélik el a holokausztban való — nagyon is aktív — részvételüket. Magyarán, egyes katonák még büszkélkedtek is a zsidók kiirtásával, a falvak felperzselésével. Erre az *aktív részvételre* magam is kitértem az előszóban a kötet dokumentumait és más dokumentumokat is idézve.³³

A náci népiertás tehát nem kizárólag német teljesítmény, hanem román, magyar, olasz, finn, lett stb. Másfelől viszont Ungváry is úgy vélekedik, hogy a magyarok kegyetlenebbek, gonoszabbak voltak mint akár az SS-ek. A józan ész, a történelmi tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a gonosztettek elkövetésében nem lehet nemzetiségi vagy etnikai hierarchiát felállítani. Mindemellett Ungváry Krisztián ráadásul azzal is próbálja a népiertás „magyar fejezetét” relativizálni, hogy a románok még több embert öltek meg — amit egyébként soha senki nem bizonyított —, noha Ogyessza környékén a román katonai hatóságok mintegy 40 ezer, főként zsidó nemzetiségű állampolgárt gyilkoltak le, amint a recenzens is hangsúlyozza. Én ehhez hozzátenném, hogy a román hatóságok az ukrainai Bogdanovka melletti megsemmisítő táborban még vagy 50 ezer zsidót pusztítottak el. De miért lenne ez mentő körülmény a magyar megszálló csapatok megítélésében?

Ungváry vizsgálódásában nincsenek világos fogalmak, ezért narratívája szétesik. A maga történelmi konkrétságában nem határozza meg a népiertás fogalmát, mely kérdésnek éppen a kötetünk vitája kapcsán Szilágyi Ákos oly világos és szépen megírt cikket szentelt az *Élet és Irodalom* hasábjain. Ebben pontosan kontextualizálja a náci népiertást, amelynek eszközeivé váltak a magyar megszálló csapatok: „...a náci Németország totális háborújában a népiertás nem járulékos jelenség, a frontvonal mögött vagy a hátországban zajló népiertás pedig nem a háború mellékszínere volt, hanem ennek a háborúnak a megkülönböztető, lényegi újdonsága és legfontosabb színtere, amennyiben a náci Németország háborús célja az egész világ *faji gyarmatosítása* („germanizálása”, „árjásítása”) volt, ami magában foglalta a meghódítandó és meghódított területek fajilag „alacsonyabbrendű” népcsoportjainak teljes vagy részleges fizikai kiirtását, áttelepítését, vagy rabszolga-munkaerőként való felhasználását (elég talán itt az úgynevezett *Ost*-tervre utalni). Nem a totális háború adja meg tehát a

³³ Egyébként Ungvárynak a fogalmakkal való taktikai játszadozására már más kutató, például Csapody Tamás is felhívta a figyelmet: *Mozgó veszthelyek*. Index. 2013. január 22. http://index.hu/velemenyei/olvir/2013/01/22/mozgo_veszthelyek/ (Letöltés: 2013. május 21.)

népirtás kontextusát, hanem — megfordítva — a népirtás az a merőben új kontextus, amely ennek az — immár nem a jogos ellenfél (*enemy*) *legyőzéséért*, hanem a minden emberi vonásától megfosztott abszolút ellenség, az ősellenség, ősgonosz (*foe*) *megsemmisítéséért, kiirtásáért* folyó — háborúnak az igazi kontextusát adja. Nemcsak azt jelenti ez, hogy ebben a háborúban — nemcsak a gyakorlatban, de a parancsokban is kinyilvánított módon — megszűnt a modern európai hadijog összes megkülönböztetése, jogi elválasztása (így például háború és béke, fegyveres katona és fegyvertelen civil, ellenség és bűnöző, harcoló katona és hadifogoly, háborús és békés terület megkülönböztetése), hanem azt jelenti, hogy katonai értelemben bárhol zajlott is maga a háború, még a tisztán katonai teljesítmények, a hadászati manőverek sikerei is közvetlenül a náci „bűnöző állam” népirtási világtervének megvalósulását mozdították elő.³⁴ Ebbe a kontextusba illeszkedik tehát a magyar megszálló csapatok egész tevékenysége 1941 és 1945 között.

Természetesen a német fegyveres erők és a magyar honvédség között — ellentétben Ungváry állításával — nyilvánvalóan teszek különbséget. A Wehrmacht és az SS — ellentétben a magyar honvédséggel — eleve népirtó szándékkal és a népirtás céljával támadta meg a Szovjetuniót. A magyar vezérkari főnökség (vezérkari főnök: Szombathelyi Ferenc) 10-es számú füzete, direktíva a náci népirtás alapvető rasszista célkitűzéseit, a zsidók kiirtását és az összes „partizángyanús” egyén legyilkolását, beleértve a gyermekeket és a nőket is, valamint a túszedést, a polgári lakosság tömeges kivégzését elrettentés céljából stb. csak 1942 áprilisában fogalmazta meg.³⁵ Ungváry azonban a 10-es számú füzetből — ismeretlen ok miatt — mindezt egyszerűen elhallgatta.

A magyarok tehát a németektől eltérően nem a népirtás céljával érkeztek szovjet földre, de miképpen Horthy vezetésével beléptek a népirtó háborúba a náci oldalán a Wehrmacht és az SS alárendeltségében, úgy egyúttal elkerülhetetlenül belesodrótak magába a népirtásba is. Mindezt dokumentumaink napnál világosabban bizonyítják.

A hadifoglyok

A hadifogolykérdést sem a tényeknek megfelelően világítja meg Ungváry Krisztián. A recenzens e témakörön belül is Sztálint folytonosan Hitler szerepében akarja láttatni, Hitler vagy más hitlerista vezető mundérjába akarja öltöztetni, ami nála nem újkeletű.³⁶ A recenzens megközelítésében is érződik az a

³⁴ Szilágyi Ákos: Hideg évek. A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Élet és Irodalom. 2013. március 22. 13.

³⁵ Lásd: A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. Partizánharcok... i.m.

³⁶ A magyar honvédség háborús történetéről szóló említett könyvében – minden dokumentáció nélkül – Sztálint egyenesen az egyik fő náci tábornok „szövetségesének” nevezi: „A világnézeti háború fokozásáért Reichenau mindent elkövetett, és ebben Sztálinban a legjobb szövetségesére talált. 1941. december 20-án napiparancsban ismertette a magyar megszállókkal is azt a parancsot, amelyben Sztálin szerint: „minden orosz földön lévő németet meg kell ölni, ezzel kihirdette a teljes megsemmisítő háborút.” Ungváry, 2004. 52. o. Természetesen Sztálin ezt sohasem mondta, ha csak el nem hisszük - mint Ungváry -, hogy egy ilyen hétpróbás tömeggyilkos, mint Reichenau pontos forrásnak tekinthető a történész számára. Arról az abszurdumról pedig beszélgetni sem érdemes, hogy Ungváry „világnézeti háborúnak” tekinti a német-szovjet háborút.

„hagyomány”, amiről D. Sztratijevszkij, német történész ír: Németországban a háborút követően évtizedekig a társadalmi emlékezetben a „szovjet hadifogoly” egyáltalán nem szerepelt vagy ha mégis, úgy, hogy az „ő katonájuk”, a német hadifogoly szinonimájaként bukkant fel. A szovjet hadifoglyokat „megfosztották a kényszermunkás státuszától” és ez a helyzet gyakorlatilag máig nem változott.³⁷ (A túlélők még kompenzációt sem kaptak.) A náci hadvezetőség mindig is konspiratív kezelte a hadifogoly kérdést, hiszen tudták, a népirtás végrehajtása a hadifoglyok körében mind faji, mind politikai okok miatt „elkerülhetetlen”. A komisszár-parancs vizsgálatok már érintették ezt a problémát. De arra érdemes még utalni itt, hogy a Wehrmachtban — az 1941. július 17-i, 8-as számú különleges parancs (Reinhard Heydrich, SS Gruppenführer írta alá) után — az 1941. október 30-i 14-es számú operatív parancs elrendelte: mindazokat a szovjet állampolgárokat, akik valamely hátországi katonai körzetben áttelepítő vagy hadifogoly-koncentrációs táborban vannak „tisztoogatásnak kell alávetni” és „az összes parancsot végrehajtó operatív csoportok tevékenységét titokban kell tartani... és a legkisebb veszély esetén a 8-as számú és a 14-es számú operatív parancsokat meg kell semmisíteni”. Mellékesen szertefoszlik az a legenda is, hogy a Wehrmacht tábornokai — nem szólva a katonákról — nem vettek részt a tömegyilkosságok, a holokauszt, általában a népirtás végrehajtásában.³⁸ Ungváry — a náci parancsok konkrét tartalmával ellentétben — a *náci propagandából* indul ki,³⁹ miszerint a hadifoglyokkal (és a partizánokkal) való „rossz bánásmód” oka az, hogy a szovjetek nem írták alá a genfi konvenciót, és ez számára mindent megmagyaráz: ha aláírták volna, mindez a szörnyűség nem következett volna be. Ungváry nem gondolkodott el kellő mélységben annak a ténynek a jelentőségén, hogy a nácik vajon mi okból konspirálták el a hadifoglyok körében végzett „tisztoogatásokat”. A kolléga egyszerűen nincsen tisztában azokkal az alapvető tényekkel, amelyek e tekintetben perdöntők vagy megint nem képes ezen alapvető tényeket mérlegelni, egymással összefüggésbe hozni úgy, ahogyan azok eredetileg összefüggtek a náci, illetve a szovjet politikai és katonai gyakorlatban.

Még Oroszországban is gyakran „félreértik”, félremagyarázzák a genfi konvenció és a szovjet hadifoglyok sorsának összefüggését. Pontos és népszerű áttekintést nyújtott legutóbb minderről a moszkvai Szkepszisz című internetes folyóirat szerzője.⁴⁰ A komolyan vehető történeti szakirodalom a releváns dokumentumok fényében egyértelműen kimutatta: a náci vezetők találták ki saját maguk és a náci hadvezetés igazolására, hogy mivel Sztálin nem írta alá az

³⁷ *Dmitrij Sztratijevszkij*: A szovjet hadifogoly alakja a német társadalmi emlékezetben és Németország historiográfiájában. Társadalmi és politikai szempontok. In: Háború és nemzeti önismert: 70 éve támadta meg a náci Németország a Szovjetuniót. Ruzsisztikai Könyvek XXXII. Budapest, 2011. 165., 171–172. o.

³⁸ *Krisztian Streit*: Onyi nam ne tovariscsi... 2009. 11–12., 91–92. Vö.: *Shneer Aron*: Plen. id. m.

³⁹ Szinte ugyanaz az érvelése, mint Szabó Péteré a *Történelmi Szemle* 2013. 2. számában (307–323.) Lásd erről *Varga Éva Máriával* erre válaszul írt cikkünket: Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás. *Történelmi Szemle*, 2013. 2. sz. 325–340.

⁴⁰ *Mihail Tyagur*: Szovetszkie vojennoplennie i Zsenyevszkaja konvencija. Zapozdavsee, no neohogyimoe vozrazsenie Kirillu Alekszandrovu. http://scepssis.net/library/id_3447.html (Letöltés: 2013. június 15.)

1929-es genfi konvenciót, ezért annak tételei nem vonatkoznak a szovjet állampolgárok különféle nemzetiségű hadifoglyaira, ezért likvidálhatók. Számos náci dokumentum tanúskodik arról, hogy a szovjet hadifoglyok elpusztításának igazolására gyakran a szovjet fél aláírásának hiányát hozták fel — figyelem! — már jóval a háborút megelőző periódusban (és persze a háború egész időtartama alatt). A nácik, a Wehrmacht és mai szerezcsenmosdatóik vagy csupán szovjetellenes érzelmeik által elgaloppírozott szerzők sohasem idézik a genfi konvenció 82. paragrafusát, amely pedig számos internetes oldalon olvasható franciául, angolul, oroszul vagy németül. Érthető, hiszen e dokumentum egyértelműen és perdöntő módon kinyilatkoztatja: „A magas szerződő felek jelen konvenció tételeit minden körülmények között kötelesek betartani. Még ha háború esetén a harcoló felek egyike, amely nem vesz részt a konvencióban, annak tételei akkor is kötelezőek maradnak az összes harcoló fél számára, amelyek aláírták a konvenciót.”⁴¹ Ungváry — akárcsak az orosz Kirill Alekszandrov és más, a szovjetellenes propagandát még ma is mindenek fölé helyező szerző — úgy torzítja el ezt a szöveget — talán öntudatlanul —, mintha érvényessége csak az aláíró felekre vonatkozna. Ungvárynak furcsa módon nincsen tudomása arról, hogy a szovjetek még a háború kezdetén éppen a hadifoglyok kérdésében igyekeztek megegyezésre jutni. Ám két dolgot mindenképpen tudnia kell. 1.) 1941. június végén, július elején, mintegy két héten keresztül megbeszélések folytak arról, hogy a Szovjetunió csatlakozik az 1929. évi genfi egyezményhez is. 1941. június 27-én Molotov külügyi népbiztos felvette a kapcsolatot M. Guberrel, a Vörös kereszt Nemzetközi Bizottsága elnökével a hadifoglyok névsorának kicserélése ügyében.⁴² 2.) A szovjet kormány 1941. július 17-én jegyzékben fordult a német félhez, melyben kinyilvánította szándékát, hogy kész az 1907. évi hágai konvenció elismerésére és kölcsönös alapokon való betartására. 1941 júliusában a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének nevében készült egy határozattervezet is,⁴³ amelyben rögzítették, hogy a viszonyosság teljesülése esetén a szovjet állam kész a háború alatt a hágai és genfi egyezményeket betartani, azonban e határozat életbe léptetésére nem került sor. Feltételezhetően azért sem, mert a német kormány 1941. augusztus 25-én a válaszul küldött jegyzékében elutasította e szovjet kezdeményezést.⁴⁴

⁴¹ Art. 82. The provisions of the present Convention shall be respected by the High Contracting Parties in all circumstances. „In time of war if one of the belligerents is not a party to the Convention, its provisions shall, nevertheless, remain binding as between the belligerents who are parties thereto.” Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. <http://www.icrc.org/ihl/szd68d14de>; <http://statehistory.ru/36/Povliyalo-li-nepodpisanie-SSSR-ZHenevskoy-konventsii-na-uchast-sovetskikh-voennoplennykh/>

⁴² Konaszov V. B. Mezsduarodnij Komitet Krasznogo Kreszta-Szovetszkij Szozuz: dorogoj szotrudnyicsesztva i konfrontacii (1939–1952). Isztoricseszki ocserk dokumentov. Moszkva, 1999. 5–33.; Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében. Ruszisztikai Könyvek XXIII., Russica Pannonicana, Budapest, 2010. 71–72., 78–80.

⁴³ A határozattervezet megtalálható: GA RF. F. R-9501. Íp. 5. D. 62. LL. 81–82; Közli: Ruszszkij arhiv. Velikaja Otyecsesztvennaja. Nyemeckie vojennoplennie v SZSZSZR. 1941–1955 gg. Knyiga per-vaja, N°. 24 (13–2). 1999. 17–18.

⁴⁴ Vö.: Krausz Tamás – Varga Éva Mária: Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás. *Történelmi Szemle*, 2013. 330.

Ungváry recenziójában ugyan a németek gyakorlati politikáját kvázi magyarázva, de egy sajátosan értelmezett *hadijogra* hivatkozik. Am „elfelejti” megjegyezni: a náci vezérek cinikus módon már akkor sem kívántak betartani semmiféle „hadijogot”, amikor még csak készültek a háborúra. De hát mindezek a tények és dokumentumok már a nürnbergi per időszakában is ismertek voltak! A „Nazi Conspiracy and Aggression” c. híres tízkötetes angol nyelvű kiadvány, amely a nürnbergi perhez összegyűjtött dokumentumok, kihallgatási jegyzőkönyvek, eskü alatt tett nyilatkozatok angol fordítását közli – 1946-ból való. Minket itt az érdekel, amiről Ungváry megfedkezett: Franz Halder tábornok, vezérkari főnök a nürnbergi per során tett nyilatkozatáról (1945. november 22.) van szó, amely Hitler 1941. március elején elhangzott szavait idézte: „... a kommisszárokat likvidálni kell. A nemzetközi jog megsértésében bűnös német katonák... felmentést kapnak. Oroszország nem vett részt a hági konvencióban, ezért nincsenek meg az annak megfelelő jogai sem.”⁴⁵

Ez a magatartás a háború egész folyamán jellemezte a Wehrmacht vezérkarának beállítódását, s azok az ellenhangok, amelyekről Ungváry oly jelentőséggel nyilatkozik, legfeljebb színezik a képet, de nem a hadifoglyokkal való bánásmód fő áramához tartoznak. A náci Németország külügyminisztériuma még egy 1944. május 29-i szolgálati feljegyzésben is, ahol a genfi konvenciónak a szovjet hadifoglyokra való érvénytelenségéről beszélnek, azt hangsúlyozzák, hogy a szovjet hadifoglyok „különleges politikai helyzetet foglalnak el”.⁴⁶ Ebbe a „különleges helyzetbe” — szükség szerint — beletartozott a kivégzésük, éhínséggel való elpusztításuk, kényszermunkára való kiszállításuk vagy a Wehrmachtba való kényszerbesorozásuk is – természetesen ágyúötletként (akiket nem kis cinizmussal egyesek „önkénteseknek” neveznek).

Ungváry tehát a szovjet katonai hatóságoknak a német hadifoglyokkal való bánásmódját is igyekszik — félretéve minden szakmaiságot — egy szintre hozni a nácikéval, hogy a kedvelt ideológiai alapvetését „a két totalitáriánus diktatúra azonosságáról” e téren is demonstrálhassa. Recenzensünk megint a képtelenség határait súrolva így vélekedik: „... arányaiban nem sokkal több szovjet katona pusztult el német fogságban, mint amennyi német katona szovjet hadifogságban”. Noha ez az állítás már önmagában is blöff, hiszen a németek Ungváry szerint 1,1 millió hadifoglyot vesztek, a szovjetek pedig több mint három és félmilliót. Az Ungváry-féle „számítás” szerint a német hadifoglyok 34,9% halt meg szovjet fogságban, a szovjet hadifoglyoknak pedig minimum 53,5%-a és maximum 62,2%-a pusztult el német fogságban. Az olvasó is érzékelheti, hogy a kolléga milyen „szabadon” és önkényesen kezeli a számokat, hacsak fel nem fedezte a matematikában eddig ismeretlen arány- és százalékszámítást... Arról már nem is beszélve, hogy ismételten kizárólag a német szakirodalomban hivatkozott számokkal érvel, említést sem tesz arról, hogy a két fél között még napjainkban sem született meg a konszenzus a hadifoglyok

⁴⁵ Nazi Conspiracy and Aggression. Vol. VIII., Washington, 1946. 645–646. o. (U. S. Government Printing Office.) A továbbiakban: NCA. Valamennyi e műből származó idézet és lelőhelye magyarul: *Shirer William L.*: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. Bp., Teleteacher, 1995. 512.

⁴⁶ Lásd részletesebben: *Mihail Tyagur*: Szovetszkie vojenno-plennie... i.m.

létszámát és a fogságban elhunytak számát illetően.⁴⁷ Nincs tudomása arról, hogy az e téren zajló kutatások — a kiváló német-orosz levéltáros és történész együttműködésnek köszönhetően is — igen előrehaladottak. A szovjet levéltári források alapján mintegy 3,5 millióra tehető a külföldi hadifoglyok (a Wehrmacht és szövetségesei – a japánok nélkül) száma, mely kontingensből 518 520 fő (15%) halt meg fogságban.⁴⁸ Természetesen ezen adatokat a kutatók még nem végleges számokként kezelik, de annyi már most is megállapítható, hogy több mint háromszor annyi szovjet hadifogoly halt meg a német fogságban, mint külföldi hadifogoly szovjet fogságban. Ungváry Krisztián megint csak légből kapott, minden szempontból pontatlan kijelentése szerint „Az 1941–1942 között szovjet hadifogságba esett német katonák 90–95%-a pusztult el, ami legalábbis arra utal, hogy a szovjet hadsereg hadifoglyokkal szembeni bánásmódja embertelen volt.” Először is, a rendkívül magas halálzási arány nem 1941–1942-ben volt jellemző, hanem a szovjet hadifoglytábor-rendszer fennállása alatt a halálzási arányok 1943-ban voltak a legsúlyosabbak.⁴⁹ A német hadifoglyok esetében a legmagasabb halálzási adatok sztálingrádi csata után 1943 elején Sztálingrád és Voronyezs környékén mutatható ki, ám ez a helyzet elsősorban nem a szovjet vezetésén múlt: a borzalmasan elcsigázott, kiéhezett, legyengült, megfagyott német katonák tömegesen pusztultak el közvetlenül a fogságba esésük után. Azoknak a számát, akik pedig el sem jutottak az első gyűjtőpontig, azaz, még a fogságba esés és regisztrálás előtt a hőmezőkön pusztultak el, talán már sosem tudjuk meg.

„Vitathatatlan — írja Ungváry —, hogy a náci vezetés szisztematikusan és felülről elrendelt parancsok alapján semmisítette meg 1942 elejéig (mint láttuk fentebb, a náci vezetők még 1944-ben (!) is igazolják a szovjet hadifoglyokkal szemben elkövetett háborús bűncselekményeket!!! – KT) a szovjet hadifoglyokat, és ezt követően sem bánt velük humánusan. (Sic! Abszurd eufémizmus, mintha a náci bántottak volna bárkivel humánusan – KT) Az is vitathatatlan – írja végre helyesen, hogy ilyen intenció szovjet részről nem létezett.” Ám Ungváry ennek a kijelentésnek semmiféle további jelentőséget nem tulajdonít,⁵⁰ nem elemzi az összefüggést, nem von le belőle semmiféle további követ-

⁴⁷ Terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőség az Oroszországban e tematikában az elmúlt két évtizedben megjelent terjedelmes szakirodalomra való hivatkozásra, azonban mindenféleképpen meg kell említeni két tanulmányt, mely a számok problematikáját tárgyalja: *N. P. Dembijszkij: Szugyba plennih* http://scepis.net/library/id_1250.html (Letöltés: 2013. július 2.) *Havkin B.L. Nyemeckie vojennoeplennie v SZSZSZR i szovetszkie vojennoeplennie v Germanii. Posztanovka problemi. Isztocnyiki i lityeratura//Problemi vojennoeplena: isztorija i szovremennoszty. Matyeriali mezsduarodnoj naucsno-praktyicseszkoj konferencii 23–25 oktyabrja 1997. Vologda, 1997. Cs. 2. 3–13. A tanulmány elektronikus változatát lásd: Forum novejszej vosztocsnojevropejszkoj isztorii i kulturi – Ruszszkoe izdanyie 2006. No. 1. <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss5.html> (Letöltés: 2013. július 9.)*

⁴⁸ Ebből a létszámból a német hadsereg kötelékéből fogságba esettek száma mintegy 2,36 millió fő, közülük elhunyt 381 067 személy. A számos helyen idézett forrás levéltári lelőhelye: RGVA. F. 1p, op. 32–6, d. 2, l. 8–9.

⁴⁹ Ugyan ez állapítható meg a magyar hadifoglyok esetében is, lásd: Varga Éva Mária, i.m. 183–188.

⁵⁰ Arról pedig, hogy a hadifogoly-ügyben illetékes szovjet szervek éppen az ellenkezőjéről adtak ki számos parancsot, direktívát még csak említést sem tesz a recenzens. Példának okáért azok után, hogy Sztálin az 1946 elején kiadott parancsában arról beszélt, hogy „a német hadifoglyok közül egy-

keztetést, mert nem az a célja, hogy e tények „elismerését” súlyának megfelelően kezelje, hanem csak az, hogy különféle „százalékszámításokkal” bűvészkedve „közel hozza” egymáshoz a német és szovjet hadifoglyok helyzetét, sorsát. Ungváry abbéli igyekezetében, hogy „kiegyenlítse” a szovjet és német hadifogoly-veszteségeket, odáig megy, hogy még az általa felhozott adatokat sem képes tárgyyszerűen kezelni.

A valóságban a náciknak a szovjet hadifoglyokhoz való viszonyát egyfelől a népirtás (tömeges fizikai megsemmisítés, éhhalálra kényszerítés, járvány általi elpusztítás stb.), másfelől a totálisan kizsigerelő kényszermunka, harmadrészt a náci egységekbe való kényszerbesorozás határozta meg a háború szinte egész időszakában. Ungváry cinikusnak tetsző beállítása csak természetes következménye annak az ideológiai törekvésnek, hogy recenzensünk az agresszort és az agresszió áldozatát a hadifoglyok kérdésében is egy szintre hozza, „kiegyensúlyozza”.

Partizánok

A népirtás tagadása a magyar megszálló csapatok vonatkozásában egyebek között arra az elképzelésre épül, amit kötetünknek a Hadtörténeti Intézetben lezajlott vitáján (2013. május 16.) Romsics Ignác akadémikus is megfogalmazott, hogy „*az atrocitásokra csak ott került sor, ahol partizánharcok folytak*”. Tehát a partizánok lennének az „atrocitások” (értsd – a népirtás) okai. Így a népirtás, ahogyan a vitapartnerek mondják, az „atrocitások” problémája nem a náci Németország háborújának jellegével kapcsolódik össze, mint legfelső síkkal, hanem pusztán a partizánháború, a partizánmozgalom, a partizánok leküzdésének részeként értékelődik csupán. Sajnos újabban Ungváry Krisztián is ezt az utat követi, mert írásában „a partizánháború és a magyarok” kérdéskörét ő is kimetszi a háború *egészének* folyamatából, mintha csak térben és időben valamiféle önálló eseménysorról lenne szó.

E felfogás a partizánok elleni háborút a *hadijoggal*, pontosabban azzal próbálja magyarázni, igazolni, hogy a partizánok nem tartották be a hadijogot, ezért harcuk igazolhatatlan. (Még szerencse, hogy a recenzens a francia, a jugoszláv és a lengyel partizánmozgalom kérdésében nem nyilatkozott. Fentebb már láttuk, hogy a partizánok és „partizángyanúsak”, a hadifoglyok és a kommunisták fizikai megsemmisítése, — nem szólva itt a zsidókról — valójában nem a hágai és a genfi konvenciók náci betartásával vagy elutasításával, hanem már a *Szovjetunió megtámadása előtt a hadijog tudatos és kendőzetlen felrúgásával függött össze*. A náci állam és magyar szövetségese a háború során az első

nek sem kell többé meghalnia”, sorra jelentek meg a központi rendeletek, utasítások a külföldi hadifoglyok halálzásának csökkentésére vonatkozóan. Lásd: *Boehme K.* Die deutschen Kriegsgefangenen in sowjetischer Hand. Eine Bilanz. In: Zur Geschichte der deutschen Kriegsgefangenen im Zweiten Weltkrieg. Bd.VII, München,1966, S.109, *Streit Christian.* Zum Schicksal der sowjetischen Kriegsgefangenen in deutscher Hand. In: Deutsch-russische Zeitenwende. Krieg und Frieden 1941–1995. Hrsg. v. H.-A. Jacobsen, J. Löser, D. Proektor, S. Slutsch. Baden-Baden,1995, S.437., *Hawkin B.L.* Nyemeckie vojennoeplennie v SZSZSZR... i. m. 3.

perctől az utolsóig soha, sehol, semmiféle hadijogot nem tartott be, mivel azt eleve kizárta — mind koncepciójában, mind gyakorlatában — maga a *totális háború, a rablás, a népirtás*. A „hadijogra” épülő magyarázat végső soron a Wehrmacht és vezérkarának szerezcsenmosdatását szolgálhatja, hiszen ez volt Himmler és Goebbels, általában a náci propaganda fő tétele is. Ungváry (és mások) mentségére mondom, egyszerűen nem érti(k), hogy veszélyesen közel kerül(nek) a náci propaganda igazolásához, amit — mint láttuk — még a náci vezérek sem gondoltak komolyan e tárgyban.

Jogi szempontból a tények a következőképpen állnak. Az első probléma mindjárt az 1899. és 1907. évi hágai egyezmények értelmezésével kapcsolatos.⁵¹ Ungváry először is egyszerűen figyelmen kívül hagyta, hogy a náci Németország, majd pár nappal később a magyar szövetségese, a horthysta állam — minden hadijognak ellentmondva — hadüzenet nélkül rontott rá a Szovjetunióra, megszegte ezzel az 1907. évi hágai III. egyezményt az ellenségeskedés megkezdéséről, amely előírta a „megokolt hadüzenetet”.⁵² A hadifogoly-kérdéssel összefüggésben már bemutattuk, hogy a hitlerista parancsok a háború kitörését megelőzően eleve — expressis verbis — felmondták a korabeli hadijog betartását. Így azután egyáltalán nincsen semmi értelme Ungváry „narratívájának”, amely centrumában a szovjet partizánoknak a hadijoghoz való nihilista viszonya áll. Még nem voltak a Szovjetunióban partizánok, amikor kiirtásokra már parancs született. Ungváry nyilvánvalóan „megfeledkezett” a német Véderő-Főparancsnokság (OKW) főnökének, Wilhelm Keitel vezértábornagynak már fentebb említett, 1941. május 13-i szigorúan titkos parancsáról, melyben ez állt: „*A partizánokat kíméletlenül meg kell semmisíteni harc vagy üldözés közben*”. De ez nem volt elegendő, Keitel tábornok a civilekkel szembeni háborús bűncselekményekért egyenesen büntetlenséget ígért. Ugyanis az ominózus parancs II. részének 1. pontja kimondja: „*A csapatok szolgálatában állók és a kiszolgáló személyzet által az ellenséges polgári személyekkel szemben elkövetett tettekért történő felelősségre vonás nem kötelező, még azokban az esetekben sem, ha ezek a cselekmények katonai büntetést jelentenek vagy szolgálati szabályzatot sértenek*.”⁵³ A nürnbergi perben e parancs a legsúlyosabb háborús bűncselekmények egyik dokumentuma volt. Az 1941. május 13-i Keitel-parancs, amelyet a Führer nevében adott ki, a hadbírók működéséről szóló hitleri direktívát ily módon konkretizálta: „... A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyeket azonnal egy tiszt elé kell vinni. Ez a tiszt dönti el, hogy le kell-e lőni őket.”⁵⁴ Keitel

⁵¹ E problémakört részletesebben tárgyaltuk Varga Éva Máriával írott cikkünkben Szabó Péterrel vitázva: Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás. Történelmi Szemle id. c.

⁵² Lásd: 1913. évi XLIII. Törvénycikk. III. Egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7239> (2013. 05. 21.)

⁵³ Presztupnie celi – presztupnie szredsztva...1968. 31–33. Az először 1963-ban megjelent forráskiadványban közölt dokumentum levéltári jelzete: GA RF F. 7445. Op. 2. D. 166. LL. 65–70. Keitel 1941. május 13-i titkos parancsa a nürnbergi perben is bizonyító dokumentumként szerepelt.

⁵⁴ Uo. Angolul lásd: NCA III, 637–639. p. (N.D. 886-PS). Rövidebb változata (1941. május 14-ei keltezéssel) fennmaradt a déli hadseregcsoport archívumában: NCA VI, 872–875.p. (N. D. C-50). Keitel július 5-én írta Frommnak szigorúan titkos jelzet alatt, hogy amikor Hitler megtudta, hogy Sztálin felszólított a partizánháború megkezdésére, még ennek bizonyos „előnyeiről” szónokolt

alig egy hónappal később egyértelmű parancsba adta a Wehrmacht számára a terror további kiterjesztését. 1941. július 23-án Keitel Hitler előző napi parancsára hivatkozva semmiféle törvény által nem korlátozott terrorra utasította a Wehrmacht parancsnokait: „Tekintettel a keleten megszállt területek óriási méretére, a biztonság megszilárdítására rendelkezésre álló erők csak akkor lehetnek elegendők, ha mindenfajta ellenállást nem a bűnösök elleni törvényes eljárással büntetünk, hanem a megszálló erők olyan terrort terjesztenek el, amely önmagában is elegendő arra, hogy a népesség körében gyökerestül kiirtsunk minden hajlamot az ellenállásra.”⁵⁵ Tehát a „hajlamot” is ki kell irtani, vagyis a partizánok címszó alatt bármely szovjet állampolgár kiirtható lett, hiszen a „hajlam” ott lappanghatott bárkiben. Keitel és a német hadvezetés olyan mértékig tisztában volt az égbe kiáltó bűncselekmények halmazával, hogy a tábornok 1941. július 27-én elrendelte a hadbíróságokról szóló 1941. május 13-i utasítás összes példányának megsemmisítését, de kikötötte, hogy: „az utasítás érvényességét nem befolyásolja az írott példányok megsemmisítése”. (Mindennek ellenére fennmaradt példányok Nürnbergben előkerültek.)⁵⁶

A német hadvezetés 1939 szeptembere és 1941 májusa között egyetlen hadjárat során sem tett azonosságot a zsidók, a partizánok és szabotőrök között. Ám a Szovjetunióval való háború küszöbén a Wehrmacht Legfelső Parancsnokságának parancsnoka a speciális 1. számú rendelkezésében, melyet az 1941. május 19-i 21. számú direktívájához fűzött, arról szól, hogy a bolsevizmus elleni harc „szigorú intézkedéseket követel a bolsevik agitátorok, a partizánok, a szabotőrök és a zsidók ellen...”⁵⁷ Emlékezünk rá, a magyar megszálló csapatok esetében ez a megközelítés csak 1942 tavaszán, a vezérkari főnökség 10-es számú füzetében köszönt vissza. Szintén aláhúztuk már más vitapartnerekkel szemben is, hogy a korabeli hadijog felrúgását Himmler, SS birodalmi vezető és a német rendőrség főnöke még 1942. július 31-i különleges parancsában tovább ösztönözte, amikor pszichológiai okokra hivatkozva egyszerűen betiltotta még a „partizán” szó használatát is és helyette csak a „bandita” szó alkalmazását engedélyezte.⁵⁸ Ezt követően Keitel — Hitler utasítását teljesítve — 1942. december 16-án titkos parancsot adott ki, amelyben a „bandák” elleni harcban a

Borman, Goering, Keitel és mások társságában, hogy a partizánháború „elehetőséget ad számunkra, hogy mindent megsemmisítsünk, ami velünk szemben áll. Streit id.m. 329.

⁵⁵ Presztupnie celi – presztupnie szredszta...1968., 77. A dokumentum levéltári jelzete: GA RF, F. 7445. Op. 2. D. 141. L. 140. NCA VI, 876.p. (N.D. C-52)

⁵⁶ Gennagyij Borgyugov: Presztuplenija Vermahta protyiv grazsdanszkogo naszelenija.// Isztrebityelnaja vojna na Vosztoke: Presztuplenija vermahta v SZSZSZR, 1941–1944: Dokladi/Pod re. G. Gorcika, K. Stanga – Moszkva: AIRO-XXI, 2005. 41. NCA VI, 875–876.

⁵⁷ Sztatyiszyicseszkie dannie//Unyicstozsenie jevrejev SZSZSZR...1991.

⁵⁸ A parancsot közli: Vojna Germanyij protyiv Szovetszkogo Szojuz, 1941–1945: Dokumentalnaja ekszpozicija k 50-letyiju szo dnja napagyenyija na Szovetszkij Szojuz// Pod redakcij Rejngarda Rjurupa. Berlin: Argon-Verlag GmbH, 1992. 89. sz. dokumentum. Der Krieg gegen die Sowjetunion 1941–1945. Eine Dokumentation zum 50. Jahrestag des Überfalls auf die Sowjetunion. hg. v. Reinhard Rürup, Berlin (Argon Verlag) 2. überarbeitete Auflage 1991. 1942 szeptemberében maga a magyar katonai vezetés is kiadott egy utasítást, amelyben a „bandák leküzdését” taglalja, és figyelmeztet arra, hogy kerülendő a pozitívnak tartott „partizán” kifejezés. Lásd: *Pálffy Lajos*: Kiállításra termosz kávéval és szendvicsekkel. http://mandarchiv.hu/cikk/1546/Kiallitasra_termosz_kaveval_es_szendvicsekkel (A letöltés időpontja: 2013. 05. 24.)

német katonáknak korlátozás nélkül bármilyen eszköz alkalmazását lehetővé tette, beleértve az asszonyok és gyerekek likvidálását is! Ebben a parancsban már kategorikusan kijelentették, hogy egy német sem vonható felelősségre a „bandák és cinkosaik” ellen tanúsított viselkedésért.⁵⁹ Szomorú dolog, hogy Ungváry, a Wehrmacht történetében járatos kutató mindezeket a tényeket koncepciója kialakításakor — noha ismeri a dokumentumokat — egyszerűen figyelmen kívül hagyta.

A német hadvezetés a náci hatalom megszilárdítása érdekében igyekezett a partizánmozgalom helyi ellenfeleit, akik egy vagy más okból a nácik szolgálataiba szegődtek, felhasználni a partizánok és a „partizángyanúsak” (zsidók, szabotőrök stb.) elfogásában és likvidálásában. A háborúnak ez a kevésbé kutatott „rétege” olyan polgárháborús jellegzetességeket mutat, amely részben a korábbi szovjetellenes mozgalmak némelyikének „örökségét” vitte tovább, másfelől a német hatóságok az árulók, a hóhérfeladatokat is ellátó „policájok”, besúgók, a dezártáló, átálló tisztek, tábornok támogatására számíthattak, mint például Kaminszkijra vagy Vlaszov tábornokra. Ungváry nagy erőket mozgósított, hogy adatokkal és érvekkel szolgáljon és előtérbe állítsa a *kollaboráció* (a kollaboránsok – az eszmei elkötelezettek, a könnyebb túlélés, politikai és szociális sérelmek által motivált együttműködők stb..) és az *árulás* jelenségeit, hogy a partizánmozgalom, a hazafiak, az antifasiszta szabadságharcosok „legitim” ellenfeleiként mutassa be ezeket a náci hatóságok által korrumpált, erkölcsileg megrontott társadalmi csoportokat. Mivel a kritikus világos fogalmakkal nem ragadja meg a jelenséget, a szűkös terjedelmi keretek következtében csak egy megjegyzésre korlátozódok e tárgyban, ugyanis mindkét jelenség többsíkú, többretegű. Azonban sem fogalmilag, sem tartalmilag nem maszatolhatók el a határok a két alapvető oldal között. A szélsőséges historiográfiában az árulók és kollaboránsok — a szokásos etnonacionalista misztifikációkat követve — gyakran „*harmadik erővé*” stilizálódnak a náci Németország és a Szovjetunió között.⁶⁰ Így lesznek azután hősök a Banderákból vagy a lett SS-alakulatokból. E tekintetben nagymester a lengyel-német „revizionista” történész, a recensens egyik hivatkozási alapja: Bogdan Musial, aki a szovjet partizánok által elkövetett bűncselekményekre hivatkozva erkölcsi és politikai tekintetben még a partizánok és a partizánvadászok közötti határokat is elmossa.⁶¹ Ungvárynak a partizánmozgalom kiirtásának „hadijogszerűségére” vonatkozó egész koncepciója a fenti vizsgálódások tükrében minden hitelességét elveszítette. Természetesen nemcsak a jogi érvelése bukott el, hanem a történeti érvelése is, amely

⁵⁹ Prestupnie celi – prestupnie sredstva... 1968., C. 132–133. A közölt dokumentum levéltári jelzete: GA RF GA, F. 7445. Op. 2. D. 96. LL. 86–87.

⁶⁰ E témakörben lásd például: „Szoversilosz. Prisli nyemci!” Igyejnij kollaboracionyizm v SZSZSZR v period Velikoj Otyecsesztvennoj Vojni. Moszkva, 2012. És lásd: Sz. Bíró Zoltán gondolatgazdag ismertetését a könyvről. Sajtó alatt a Világtörténetnél. Lásd még V. Sz. *Hrisztoforov*: Kollaboracionyiszi otgyelno vzjatogo Lokotszkogo okruga//65 let velikoj Pobedi. V 6 t. Moszkva, 2010. T. 4. Drugoe lico vojni. 181–213.

⁶¹ Lásd: *Bogdan Musial*: Sowjetische Partisanen 1941–1944. Mythos und Wirklichkeit. Paderborn, 2009.; *Uő.*: Sowjetische Partisanen in Weissrussland. Innenansichten aus dem Gebiet Baranovici. Eine Dokumentation. Herausgegeben von Bogdan Musial. München, 2004.

egész egyszerűen arra épül, hogy felcseréli az okot az okozattal: a valóságban ugyanis nem a partizánok az okai a totális háborúnak és a vérengzéseknek, a háborús bűncselekményeknek, hanem maguk a megszállók, a totális, a népirtó háborút kezdeményező államok és fegyveres erők.

A problémát egy vita során Szili Sándor kolléga fogalmazta meg találóan, amikor a partizánok elleni harc és a civilekkel szembeni leszámolások közötti összefüggésre lényegbe vágóan rámutatott: „A magyar partizánvadászok óvták saját életüket, és harci feladataik teljesítése helyett szívesebben választották a védtelen civil lakosság lemészárlását mintsem annak kockázatát, hogy fegyveres csoportok után kutatva az erdőben maguk is áldozatul essenek. Elszámolni a hadvezetés felé a „megfélemlítés” végrehajtásával is lehetett...”⁶²

A tábornoki perek

A tábornoki perek, különösen az Álgya-Pap Zoltán és társai perének eddig ismeretlen dokumentumait különféle vitákban, cikkekben számos hadtörténész is igyekszik diszkreditálni. Részben érthető, hiszen ezek a dokumentumok a horthysta hadsereg mai heroizálásának erkölcsi és szakmai hitelességét kétségtelenül aláássák. Másfelől azonban elgondolkodtató, hogy a recenzensünk által jól ismert németországi kultúrkörben ezeket a peranyagokat a történész szakma nagyon komoly és hiteles dokumentumoknak tekinti, a német állam saját pénzén publikálja, míg Magyarországon a magyar háborús bűnös tábornokok pereit hovatovább koncepciós perekként igyekeznek beállítani. Ungváry Krisztián úgy fogalmazott, hogy „gyanút” keltett, miszerint a fő vádlott, Álgya-Pap Zoltán altábornagy a csernyigovi perben elismerte a népirtás tényét és az abban játszott szerepét, és „Horthy fasiszta politikájáról” beszélt, ami egy magyar tábornok szájából nem hangzik sem őszintének, sem hitelesnek, a vád képviselőjének nyelvezetében fogant.

Ám ebben a tényben egy koncepciós vagy hamis per dokumentumát látni — jóhiszeműen fogalmazva — súlyos félreértés és szakmai baklövés. Ungváry nem teszi fel a kérdést: miért éppen Álgya-Pap Zoltán (és részben Zachár) beszél ezen a nyelven? Más tábornokok és tisztek, miért nem követik ezt a beszédmódot, ha már koncepciós perről vagy annak gyanújáról van szó? Álgya-Pap Zoltán magatartását lehet persze különféle módon megítélni. A prezentista, előítéletes gondolkodásmód alapján nehéz elképzelni, hogy Álgya-Pap bűnbánatot gyakorolt, hogy a tábornok valóban „megtért”. Stomm Marcel tábornok — akit minden hadtörténész ismer — viszont igen csalódott, kiábrándult tanúságtétele másképpen értelmezi a dolgot: nem tagadja, hogy Álgya-Pap önszántából döntött úgy, hogy „átáll a szovjetek oldalára”.⁶³ Vagyis Stomm tudta, hogy itt bűncselekmények száz- és százezrei dokumentálódtak, tehát nem volt szük-

⁶² Szili Sándor közlése a kötet vitáján. ELTE BTK Ruszisztika Központ – a Magyar–oroszl történelmi vegyesbizottság magyar tagozata, 2013. április 11.

⁶³ Vö. *Gróf Stomm Marcel altábornagy: Emlékiratok*. Sajtó alá rendezte: Gallyas Ferenc. Magyar Hírlap könyvek, 1990. 148–149. o. Lásd: a tábornoki dokumentumokkal kapcsolatos érvek részletesebb kifejtését Varga Évával jegyzett írásunkban a Történelmi Szemle 2. számában 334–336.

ség koncepcióra. Másfelől az Álgya-Pap-per során kiszabadult elítéltek, akik már 1955–1956-ban visszakerültek Magyarországra, majd többségük emigrált, ám egyetlen olyan dokumentumot, memoárt nem hagytak az utókorra, amely a fizikai kényszerítés vagy a per koncepciójára utalt volna. A vád képviselte a tömeggyilkosságok áldozatait, a vádlottak többsége pedig igyekezett a felelősség alól kibújni, ahogyan az lenni szokott.⁶⁴ Ungváry fel sem teszi a magától értetődő kérdést: lehetséges-e egy koncepció per esetében egyáltalán olyasmi, hogy egyesek beismerik bűneiket, mások meg nem? Lehetségesek-e egymásnak ellentmondó vallomások, amelyek egyként a bűncselekmények tagadására épülnek? Miféle propagandaértéke van egy olyan koncepció pernek, ahol a vádlottak tagadnak? Teljes zavarosság e téren is, amelynek funkciója világos: a népiertást tükröző dokumentumok elhárítása, a nemzeti múlttal való tisztességes szembenézés elkerülése, a fasiszta és antifasiszta hatalmak, mozgalmak, értékek közötti világos határok relativizálása, a személyes ambíciók, a politikai érdekek előbbre valóssága a tények tisztességes feltárásánál.

Figyelem, hamisítás!

Az a „totalitáriánus” ideológiai szándék, amely minden háborús történeti kérdés megvilágítása során Sztálin és a Szovjetunió diszkreditálását tartja alapvető célnak, olykor odavezet, hogy dokumentumokat hamisítanak. Ilyen hamisítás — a sztálinista hagyomány egyfajta inverzeként — a mai antikommunista történetírásban is igen jellemző. Ungváry Krisztián betévedt ebbe a zsákutcába is. És sajnos nem először.⁶⁵ Érdemes mostani recenziójának egy mozzanatát e szempontból tanulságképpen szemügyre venni: „... Sztálin 1941. július 3-án — írja a jeles

⁶⁴ Vannak kutatók is, akik a fegyvert nem használó parancsnokokat napjainkban is igyekeznek mentetgetni. Az ilyen mentetetés jogszerűtlenségét a német és amerikai hatóságok még ma is, 70 év múltán elutasítják, legutóbb például egy 94 éves egykori ukrán SS tiszt esetében. Német ügyészek vizsgálatot indítottak az ellen az egykori ukrán SS-tiszt ellen, akire nemrég Minnesotában bukkan-
tak rá. Az ügyészek most vizsgálják, van-e elegendő bizonyíték a 94 éves Michael Karkoc elleni eljárás megindításához és kiadatása kérvényezéséhez. Karkoc az SS irányította Ukrán Önvédelmi Légión alapítója és az SS Galícia hadosztályának tisztje volt. Náci SS-akták szerint Karkoc és egysége részt vett az 1944-es varsói felkelés leverésében, Efraim Zuroff, a jeruzsálemi Simon Wiesenthal Központ náciadásza korábbi tapasztalatai alapján állítja: „Ez Amerikában viszonylag egyszerű esetnek számít. De Németországban is... ha egy ilyen egység parancsnoka volt, még akkor is felelősnek tekinthető, ha személy szerint nem ő húzta meg a ravaszt.” Az eljárás lefolytatására Németországban vagy Lengyelországban kerülhet sor: http://index.hu/kulfold/2013/06/24/vizsgalat_egy_ukran_ss-tiszt_ellen/ (Letöltés: 2013. június 24.)

⁶⁵ Nem szólva itt arról, hogy Magyarországon Ungváry Krisztián melegítette fel azt a náci propagandatézist a nácik szovjet elleni „preventív háborújáról”, amelyet eredetileg a náci külügy „sajtótitikára” fogalmazott meg (Carell, P[aul], [d. i. Paul Karl Schmidt]: Unternehmen Barbarossa. Der Marsch nach Rußland, Berlin 1963. Vö. még *Streit* id.m. 325.), sajnos kollégánk korábban is operált már hamisított dokumentumokkal. Sztálin „világforradalmi orientációját” kívánta bizonyítani 1939-ben olyan falszifikációval, amely azonban komoly szakmai ellenállásba ütközött idehaza. Lásd a vitát Mitrovits Miklós, Sz. Bíró Zoltán, Székely Gábor részvételével: *Élet és irodalom*, 2009. szeptember 4. (38. sz.), 19. (38. sz.), 25. (39. sz.) október 2. (40. sz.), . október 9.(41. sz.), október 22. (43. sz.), december 4. (49.sz.); Krausz Tamás: *Viták Magyarországon a német-szovjet megnemtamadási egyezmény értékeléséről. Ki a felelős a háborúért?* In: uő.: *Viták kérdések a Szovjetunió és Kelet-Európa XX. századi történetében. Ruszisztikai könyvek XXXIII.*, Budapest, 2011. 106–121.

kolléga — hirdette meg a „felperzselt föld”- taktikát, amelyet a Legfelső Főparancsnokság 1941. november 17-én kelt 0428. sz. parancsa megerősített. A parancs elrendelte, hogy a frontvonal előtt található településeket légierővel és tüzérségi tűzzel el kell pusztítani, tekintet nélkül a polgári lakosságra.”

Ungváry — délibábos történész módjára — egy nyilvánvalóan meghamisított dokumentum hamis idézetére épít egy egész koncepciót Sztálin és a szovjet vezetőség — a hitleristákhoz hasonló — barbarizmusát bizonyítandó. Először is Sztálin 1941. július 3-i híres rádióbeszédéről van szó, amely a náci támadás után először — „testvéreihez és nővéreihez” fordulva — vázolja a Szovjetunió népei előtt a kialakult drámai helyzetet és a tennivalókat. Recenzensünk nyilván e dokumentum valamilyen német nyelvű fordítását vagy inkább fordítását láthatta csupán, hiszen az orosz eredetiben szó sincsen a „felperzselt föld” taktikájáról, amelyet valójában — amint azt fentebb bemutattuk — éppenséggel a náciak hirdettek és valósítottak meg a Szovjetunió ellen. E Sztálin-beszéd a német fasizmus „hítségő támadásával” szemben „össznépi honvédő háborút” hirdetett, amelynek végső céljaul Európa népeinek a fasizmustól való felszabadítását nevezte meg. A Sztálin-beszédben az alábbi gondolat található, ami nyilván az Ungváry-féle meghamisított verzió alapjául szolgál: „A Vörös Hadseereg egységeinek kényszerű visszavonulásakor minden mozgó vasúti állományt el kell szállítani, nem hagyni az ellenség kezén egyetlen mozdonyt, egyetlen vagon sem, nem hagyni az ellenségnek egy kilogramm gabonát, egy liter üzemanyagot sem. A kolhozistáknak el kell hajtani a teljes haszonállat állományt, a gabonát megőrzésre át kell adni az állami szerveknek, hogy kiszállítsák a hátsági területekre. Az összes értékes vagyont, köztük a színesfémeket, a gabonát és üzemanyagot, amelyet nem lehet elszállítani, feltétlenül meg kell semmisíteni.”⁶⁶ Vajon mi mást kellett volna tennie Sztálinnak és a szovjet vezetésnek, hogy a náci megszállókat megfosszák a szovjet területek nyersanyag készleteitől és élelmiszer utánpótlásától? A második, az 1941. november 17-i hivatkozott dokumentumot egyenesen meghamisított formában említi anélkül, hogy bármilyen konkrét forrást megjelölne. (Ennyit a korrekt forráshasználatról!) Az Ungváry által harmadkézből vett hamisítvány olyan benyomást kelt, mintha Sztálin valamint a szovjet katonai és politikai vezetőség saját civil lakosságának életét sem kímélné, mintha a náciak módjára gyilkolnák le a szovjet békés lakosságot. Az égbekiáltó hamisításnak persze nem Ungváry a kiagyaloja, hosszabb története van ennek, noha egy magát a téma szakértőjének tekintő németül jól tudó hadtörténésznek ismernie kellene legalább a releváns német történeti irodalmat.⁶⁷ A levéltárilag hiteles dokumentum, a Sztálin és Sapos-

⁶⁶ *Sztálin I. V.: O Velikoj Otyecsesztvennoj Vojnye Szovetszkogo Szojuza.* Moszkva, OGIZ, 1947. 9–17.

⁶⁷ A parancs meghamisítását két német történész leplezte le már több mint egy évtizede, a részleteket lásd: *Christian Hartmann–Jürgen Zarusky: Stalins „Fackelmänner-Befehl” vom November 1941. Ein verfälschtes Dokument.* Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte 4. (2000) 667–674. A hamisított forrást először közli: *Fritz Becker: Stalins Blutspur durch Europa: Partner des Westens 1933–1945.* Arndt, Kiel, 1995. 268. A parancs eredeti példánya az Oroszországi Állami Katonai Levéltárban található: RGVA F. 4. Op. 11. D. 66. LL. 221–222. Közli: Ruszszkij arhiv: Velikaja Otyecsesztvennaja. Prikazi narodnogo komisszara oboroni SZSZSZR 22 ijunja 1941 g. – 1942 g. T. 13 (2–2). Pod red. V.A. Zolotareva, Terra, Moszkva, 1997. 120–121.

nyikov által aláírt, a Legfelső Főparancsnokság Főhadiszállásának 0428. számú parancsa természetesen nem tartalmazza a civil lakosság elpusztítását. A dokumentum első pontjában elrendeli, hogy „az ellenség hátszágában az első vonaltól 40–60 kilométer mélységben és 20–30 kilométerre jobbra és balra az utaktól le kell rombolni és teljesen fel kell gyújtani az összes lakott települést a német hadtestek hátában...”⁶⁸ Azonban az eredeti dokumentum 3. pontjában az Ungváry által idézett vagy pontosabban említett követelésnek éppen az ellenkezője áll, amit a parancs eredeti példányának szövegébe Sztálin saját kezűleg írt bele: „Csapataink kényszerű visszavonulásakor egyik vagy másik részen *magukkal kell vigyék a szovjet lakosságot* (Kiemelés – KT) és feltétlenül meg kell semmisíteni a lakott településeket, hogy az ellenség azokat ne használhassa.”⁶⁹

Nyilvánvaló, hogy az ilyen típusú hamisítások természetesen nem véletlenül jönnek létre, és ezt Ungvárynak is pontosan tudnia kell, hiszen nem először téved el a szovjet történelem girbe-gurba útjain való barangolása során. Sokat segítené magának a recenzens, ha kötetünket figyelmesen és elfogulatlanul olvasná. Ennek hiányában — bármily meglepő — egyszerűen összekeveri a kötetben szereplő dokumentumok típusait és eredetét. Úgy fogja fel, mintha kizárólag RÁB-dokumentumok szerepelnének a kötetben. Nem érzékeli, hogy a könyv legalább fele a titkosszolgálati levéltárból való. A RÁB dokumentumok és az NKVD/MVD és NKGB/MGB dokumentumok szétszalazásának igazán nem bonyolult feladatával sem birkózott meg. Ráadásul a recenzens nem veszi észre vagy nem akarja észrevenni, hogy a 629 oldalas könyv nem foglalhatta magába még azokat a német és magyar dokumentumokat is, amelyeket ő sem publikált és senki nem dolgozott fel még megközelítő teljességgel sem az elmúlt két-három évtized alatt, noha kétségtelenül a recenzens jutott legtovább. Viszont éppen ezért látnia kell, hogy a RÁB dokumentumokon és a titkosszolgálati levéltár dokumentumain kívül nincsen más dokumentumcsoport, amely a népiértés *egészére* kiterjedő módszeres adatfelvételen alapulna. Ungváry végső soron egy összeesküvés-elméletre jut, amely mögött Sztálin vagy Zsdanov rendező keze munkál, ezért nem realizálja, nem értette meg, hogy a RÁB adatai, dokumentumai nem feleltek meg Sztálin és a szovjet vezetőség igényeinek, mint a bírált előszóban megjegyeztük: 1945 őszén zárolták azokat. Ungváry folyamatosan elutasítja a végre megnyílt szovjet levéltári forrásokat, logikája szerint akár be is zárhatnák az orosz levéltárakat... Ne fordítsunk mi is hátat a dokumentumoknak! Végre kutathatók! Most meg az a baj?

Források és adatok

Ungváry Krisztián a szovjet embervesztések számainak labirintusában is eltéved. Ennek három oka van. 1. Közvetlenül össze nem hasonlítható adatokat tesz egymás mellé, melyek különböző típusú és különböző módszerrel készült dokumentumokból, feldolgozásokból erednek. 2. Nem veszi figyelembe, hogy a számok is, akárcsak a szavak történeti produktumok, történetileg vál-

⁶⁸ Ruszszkij arhiv...1997, 120.

⁶⁹ Uo. 121.

toznak, sohasem abszolútak; a történetírás, a demográfia, a szociológia, a matematika fejlődésével vagy visszafejlődésével átalakulnak. 3. Nem ismeri az orosz kutatók, történészek, demográfusok, szociológusok egész hadának évtizedes munkásságát tükröző összefoglaló, 384 oldalas kapitális statisztikai kézikönyvet, amely 2010-ben jelent meg.⁷⁰ Azóta e forráskötet már a nemzetközi tudományban is az „elfogadott”, az „érvényes” adatok gyűjteményének számít. Ő pedig leragadt egy általam szerkesztett 1992-es kiadványnál, amelynek adatait egyébként félreértelmezte.

Ungváry álszakmai okoskodásai kisipari módszerekre épülnek: kizárólag olyan adatokkal áll elő és olyan ellenőrizetlen adatokat konstruál különböző és részben rendkívül zavaros forrásokból, amelyekkel ideológiai céljait meg tudja támogatni. Azt a benyomást kelti recenziójában, mintha az ő számaival relativizálhatók, módosíthatók lennének azok az adatok, amelyek a szovjet lakosság veszteségeit tükrözik. „A veszteségek könyve”, ami a dokumentumkötet alcíme is, tartalmazza azokat a fő adatokat,⁷¹ amelyeket Ungváry — az orosz nyelv ismeretének hiánya miatt is — különféle publikációkból próbál összetakolni a szovjet civil embervesztéséről. A legabszurdabb, amikor a recenzens a számsorok közötti szédelgése során a háború kaukázusi kitelepítettjeihez ér, mely kérdéskörben a rendszerváltás óta számos orosz történeti publikáció jelent meg. Ő mégis egy 1976-os német, memoárszerű kiadványra hivatkozik, amelyben még használható lábjegyzetek, a tudományos publikációkban szokásos hivatkozások sincsenek, nemhogy tudományosan komolyan lehetne venni.⁷² Igaz, az orosz forráskiadványban nem fogja megtalálni, hogy az árulók és kollaboránsok között mennyi volt a halálos áldozatok száma, s azt sem, hogy vajon a veszteségek melyik kategóriájába tartoznak, vagy beletartoznak-e a veszteségekbe egyáltalán. Miként egyelőre azt sem tudjuk pontosan, hogy a szovjet hatóságok hány embert öltek meg a háború elején a börtönökben, s mely kategóriába tartoznak ezek az áldozatok.⁷³ A szóban forgó kiadvány a Szovjetunió teljes embervesztését 26,6 millió főre teszi, noha tudjuk, korábban jelentősen nagyobb számokkal dolgozott a történetírás. Az olvasó kedvéért, tájékoztatásul is jelzem, hogy e kiadvány szerint a közvetlenül legyilkolt, kivégzett szovjet békés, *civil* állampolgárok száma 7 420 379. (Ennek a számnak a közel egyharmada a zsidó nemzetiségű szovjet állampolgárok közül került ki,

⁷⁰ Velikaja Otyecsesztvennaja bez grifa szekretnosztiji. Knyiga potyer. Novejssee szpravocsnoe izdanyie/ G.F. Krivoszejev, V. M. Andronnyikov, P.D. Burikov, V.V. Gurkin. Moszkva, Vecse 2010. 384.

⁷¹ Uo. 42–61.

⁷² Jürgen Thorwald: Die Illusion. Rotarmisten in Hitlers Heeren. München–Zürich, 1976. A témára lásd: http://scepis.net/library/id_1237.html (letöltés: 2013. júl. 12.); Bugaj N – Gonov A.: Kavkaz: Narodi v eselonah (20–60-as évek), Inszan, 1998.; Bezugolnij A. Ju.- Bugaj, N.F. – Krinko E.F.: Gorci Szvernogo Kavkaza v Velikoj Otyecsesztvennoj vojne 1941–1945: Problemi isztorii, isztoriografii i isztocsnikovogevenyija. Moszkva, Centropoligraf, 2012. Bugaj N.: Oni szrazsalisz za Rogyinu. Predsztavityeli represzirovannih narodov nan frontah. VOV, Novoszibirszk, Novij Hronograf, 2005.; Sztalinszkie deportacii. 1928–1953. Dokumenti. Szosztavityeli: N.L. Pabol, P.M. Poljan. Moszkva, Mezsdunarodnij fond Demokratyija-Matyerik. 2005.

⁷³ Az egykori titkos iratok folyamatosan nyílnak meg a kutatók előtt, a lemergi (lvovi) börtönökben 1941-ben lelőtt személyek listái pár hónapja már a világhálón is elérhetők: http://avr.org.ua/index.php/ROZDILY_RES?idUpCat=347

amely szám nem tartalmazza a hősi halált halt zsidó vöröskatonák és a komisszár parancs értelmében a helyszínen legyilkolt zsidó hadifoglyok számát.) A németországi kényszermunkára kihurcolt szovjet állampolgárok közül betegség, éhínség, agyondolgoztatás, gyilkosságok következtében meghalt 2 164 313. Az okkupációs rezsim rettenetes feltételei következtében (kiéheztetés, járványos betegségek, az orvosi segítség hiánya stb.) elpusztult 4 100 000 ember, *összesen 13 684 692*. De ez nem minden. Ugyanis ez a borzalmas, szinte felfoghatatlan szám nem foglalja magába a harci cselekmények során a frontövezetekben lebombázott, éhhalálra ítélt civil lakosságot, mint például a leningrádi blokád alatt meghalt, gyakorlatilag éhen halt 641 000 embert és a tüzérségi tűz következtében meghalt 17 000 további áldozatot és még milliók a városokban, az adminisztratív központokban...⁷⁴

Hogy a magyar megszálló csapatok hány embert gyilkoltak meg, az valószínűleg sosem lesz pontosan megállapítható. Nemcsak az adatok pontos összeszámlálásának lehetetlensége miatt, hanem azért sem, mert a magyarok (is), ne felejtsük el, összesen több mint 100 ezer katonánkról volt szó a megszálló csapatokban, sok ember elpusztításában nem mindig közvetlenül gyilkosként vettek részt, hanem sokszor őrként vagy kísérőként, letartóztató-vallató hatóságként vagy rabszolgamunkára való „elhajtóként”. De ha nem is fontosak az adatok, azért a hozzáférhető adatokkal kell tudni bánni, ami Ungvárynak kétségtelenül nem erős oldala. Persze mindenkinek joga van és nyilván hasznos az SS adataiból is dolgozni, de nem jó, hogy kritikusunk éppen Csernyigovi területen nem igazodik ki, amelyen ő német adatok alapján „mondja meg” a „végső verdiktet”. Ungváry ugyanis nem tudja — s ezzel sajnos nincsen egyedül —, hogy a Csernyigovi terület 12 járásában a csak magyarok által legyilkolt 38 611 ember nem az egész területet foglalja magában. A Csernyigovi terület ugyanis 22 járásból áll. A meghatározott ismeretek hiányának messzire ható következményei vannak. Ugyanis Ungváry kolléga nem értette meg, hogy a 103 614 békés állampolgár likvidálása, amely az *egész* Csernyigovi területre, annak mind a 22 járására vonatkozott – a németek és magyarok közös bűncselekményeként értelmeződik a forrásokban és az előszóban egyaránt. Éppen így az e területen említett 24 164 hadifogoly lelövése is közös, magyar-német bűncselekmény. Ugyancsak a németekkel közös bűncselekményként értékelhető a Bresztben, a Breszti területen legyilkolt 40 000 békés állampolgár, 3000 hadifogoly, Kobrinban a Breszti területen 6900 békés ember legyilkolása valamint a Szumi területen található Szeregyina Buda városában legyilkolt 2 334 békés állampolgár és 600 hadifogoly legyilkolása a magyarok számláján is megjelenik. Ennyi egyelőre a megállapítható számadat, vagyis összesen több mint 180 000 ember legyilkolása. De ez az adat persze csak töredék, az áldozatoknak csak egy része. Ugyanis a magyar megszálló csapatok gyilkosságai számításaink szerint 19 területre terjedtek ki, közöttük olyanokra, mint a Voronyezsi terület, ahol az elpusztított civil állampolgárok számát alighanem inkább tízezrekben, mint ezrekben kell számolni, de a Harkovi, a Zsitomiri, a Vinnyicai, a Brjanszki területeken és a Belorusz SZSZK további számos területén is rendkívül sok tömeg-

⁷⁴ Velikaja Otyecsesztvennaja bez grifa szekretnosztyi... 2010. 48–49.

gyilkosság történt, számos olyan, amely a holokauszt tárgykörébe tartozik. Mai tudásunk szintjén határozottan csak annyi állítható, hogy a magyar katonák részvételével minimum 180 000–200 000 ezer szovjet civil állampolgár és hadifogoly elpusztításáról beszélhetünk.⁷⁵ Az itt számításba nem vett területek további kutatása nyilvánvalóan differenciálni fogja a képet. A magyar megszálló katonaság részvételével elpusztított szovjet áldozatok felső számhatáráról egyelőre találgatni sem érdemes.

Sokkal fontosabb kérdés ennél, hogy ne térjünk vissza *mutatis mutandis* a hidegháború korszakának ideológiai és historiográfiai örökségéhez. Nem kötelező, hogy a történész az új korszak két rossz véglete, a globalista univerzalizmus és a nacionalista fundamentalizmus között válasszon. Tertium datur... a *harmadik lehetőség* csak annyit jelent, hogy nem kötelező a tudomány helyett — eltávolodva a *sine ira et studio* szabályától — valamely politikai kurzus és legitimációs hatalmi szükséglet kielégítésének szolgálatába szegődni.

HOW WOULD KRISZTIÁN UNGVÁRY REWRITE THE HISTORY OF THE GREAT PATRIOTIC WAR?

by Tamás Krausz
(Abstract)

The article analyses those methodological foundations, factual errors and distortions and weaknesses inherent to the critique of Krisztián Ungváry which clearly reflect his attitude towards the Soviet sources. Ungváry denies the participation of the Hungarian occupying forces in Nazi genocide. He frequently mistakes causes for consequences and the other way round. In total subjection to his aim, he tries to question the authenticity of original Soviet documents published for the very first time, suggesting that German and Hungarian documents have more intrinsic value than the Soviet ones which give the impression of a real genocide. It is, however, an undeniable fact in the light of Soviet, German and Hungarian documents that the Hungarian occupying forces not only assisted in the systematic extermination of the Soviet population, the communists, as well as of the patriotic masses of the Russian, Ukrainian and Belarussian population, but also killed Soviet prisoners of war, women and children and participated to rapes and tortures. In addition to this, the Hungarian troops gave active support to the Holocaust which took place on Soviet territory, and the mass murders committed against the Jews are also underpinned by Hungarian documents published in the book. Ungváry blurs the political, moral, ideological and cultural distinctions which clearly separate the murderers from their victims, an approach which is based on a politically biased adoption of the cold-war theory proclaiming the identity of fascism and communism.

⁷⁵ Vö. A magyar megszálló csapatok...14., 31., 499.